

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

EDEBİYAT İLE İNSANI GÖRMEK: JEAN GENET VE ÖTEKİDEN
ÖTEKİLEŞTİRMEYE GİDEN YOL

Gizem GİRGIN
110614023

Dr. Öğretim Üyesi Gökçe ÇATALOLUK ASAL

İSTANBUL
2020

Edebiyat ile İnsanı Görmek: Jean Genet ve Ötekiden Ötekileştirmeye Giden Yol
Regarding Human with Literature: Jean Genet and The Way Through Other to Otherness

Gizem Girgin

110614023

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÇATALOLUK ASAL**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç.Dr. Birden GÜNGÖREN BULGAN**
Galatasaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alişan ÇAPAN
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 24.01.2020

Toplam Sayfa Sayısı : 78

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Öteki
- 2) Ötekileştirme
- 3) Hukuk ve Edebiyat
- 4) Jean Genet
- 5) Ayrımcılık

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Other
- 2) Otherness
- 3) Law and Literature
- 4) Jean Genet
- 5) Discrimination

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖZET.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	
1. HUKUK – EDEBİYAT İLİŞKİSİ.....	4
1.1 Bir Arada Yaşam, Dil ve Hukuk-Edebiyat İlişkisi.....	4
1.2 Hukuk ve Edebiyatın Ortaklığı.....	7
1.3 Hukuk ve Edebiyat Araştırmalarında Göz Önünde Bulundurulması Gereken Hususlar.....	11
1.4 Hukuk ve Edebiyat Araştırmalarında Ele Alınan Yaklaşımlar...	13
1.5 Hukuk ve Edebiyat Araştırmalarının Katkısı.....	15
2. BÖLÜM	
2. JEAN GENET İLE ÖTEKİDEN ÖTEKİLEŞTİRMEYE GİDEN YOLA BAKMAK.....	19
2.1 GENET İLE ÖTEKİ, ÖTEKİLEŞTİRME VE TANINMA KAVRAMLARI.....	19
2.1.1 Genet ile Ötekini Düşünmek.....	19
2.1.2 Genet’de Tanınma Teorisinin Etkisi.....	25
2.1.3 Ötekiden Ötekileştirmeye Giden Yol.....	30
2.1.4 Kimlik Kavramı ve Öteki İlişkisi.....	33
2.1.5 Genet’nin “Öteki” Sıfatları.....	36
2.1.6 “Kötü Adamın” Gözünden Hukuk.....	40
2.2 ÖTEKİLEŞTİRME VE AYRIMCILIK KAPSAMINDA AYRIMCILIĞIN HUKUKSAL BOYUTU.....	45

2.2.1 Öteki Kavramı Çerçevesinde Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı.....	45
2.2.2 Ayrımcılık Yasağının Uluslararası Sözleşmelerdeki Yeri.....	47
3. BÖLÜM	
3. GENET TİYATROSUNDA BİR ÖTEKİLEŞTİRME PRATIĞI OLARAK QUEER.....	50
3.1. Genet Tiyatrosu ve Queer Kavramı.....	50
3.2. Hizmetçiler Oyunu ve Ötekileştirme Pratiği Olarak Queer.....	55
3.3. Balkon Oyunu ve Ötekileştirme Pratiği Olarak Queer	63
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA.....	75

KISALTMALAR

A.g.e.	:	Adı geçen eser
bknz.	:	Bakınız
ev.	:	Çevirmen
TDK	:	Türk Dil Kurumu
S.	:	Sayfa
E.T.	:	Erişim Tarihi

ABSTRACT

This study, titled “Regarding Human with Literature: Jean Genet and The Way Through Other to Otherness” is based on the view that the effects on the violations of rights cannot only be comprehend by law since literature can root for the change and progress for law.

In this frame, within the studies of law and literature it has been tried to evaluate on which social, political and individual terms the absolute ontological need of relation with other turns to otherness that creates discrimination which is a violation of human rights.

This study is made up with three sections. In the first section, the common, distinctive and supportive features of the relation between law and literature is studied and argued. The second section tries to envisage space for rethinking the notions and the topics of other, otherness, recognition, belonging within the view of the “marginal” author Jean Genet, his life, his political position and related plays. The textual comparative axis of this study is Genet’s two plays titled *The Maids* and *The Balcony*. In the last section, reflections of otherness in sexual orientation tried to discussed in these related emphasised plays. This thesis aims to give a holistic and interdisciplinary point of view that while violation is widespread, literature may be significant to help law to develop.

ÖZET

“Edebiyat ile İnsanı Görmek: Jean Genet ve Öteki’den Ötekileştirmeye Giden Yol” adlı bu çalışma, yaşanan hak ihlallerinde insanı anlamak ve görmek için sadece hukukun yeterli olamayacağı ve edebiyatın söz konusu görmeyi destekleyip hukukun değişimine katkı sunacağı konusundaki görüşten temellenmiştir.

Bu çerçevede hukuk - edebiyat araştırmaları içerisinde insanın ontolojik olarak mutlak ihtiyaç duyduğu öteki ile ilişkisinin hangi koşullarda ötekileştirmeye ve bir insan hakları ihlali olan ayrımcılığa döndüğü irdelenmeye çalışılmıştır.

İlk bölümde hukuk ve edebiyatın ortak, ayrışan ve destekleyici noktaları ele alınırken, ikinci bölümde ise “aykırı” yazar Jean Genet’nin yaşamı, politik duruşu ve ilgili eserleri eşliğinde öteki, tanınma, aidiyet ve ötekileştirme kavramlarının tekrar düşünülmesi amaçlanmıştır. Son bölümde ise yazarın Hizmetçiler ve Balkon adlı oyunlarında cinsel yönelim kapsamında gerçekleşen ötekileştirme ve iktidar ilişkileri değerlendirilmiş, ötekileştirmenin çok boyutları sebepleri ve sonuçları metin analizleri üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Tez çalışması, disiplinler arası bir yaklaşımla insanın yaşadıklarının hukuksal süreçlerin ötesinde sosyal, politik ve bireysel anlamda edebiyat ile bütünsel olarak algılanabileceği ve edebiyatın hukukun gelişmesinde belirgin bir rolü olduğu anlayışını taşımaktadır.

GİRİŞ

Edebiyat, günlük yaşam pratiklerimize, farkında olarak veya olmayarak sürdürdüğümüz alışkanlıklara, yapılara, rollerimize, içinde bulunduğumuz politik duruma ve idealleşmiş hukuk algısına yeniden bakmamıza ve onları anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Bir anlamda herkesi kapsayan edebiyat, insanın hikayesinden yola çıkarak neler yaşa(n)dığımızı, içinde bulunulan koşulları, potansiyel değişimleri ve çarpık düzenleri anlatmaktadır. Jean Genet'ye göre yazmak, verilen sözün yarattığı alandan kovulduğumuzda bile elimizde kalan şeydir.¹

Bu bakış açısıyla, insan ile ilişkisi üzerinden hukukun sorduğu sorular, edebiyatın da gündemindedir. Ancak insanın hukuku anlamaya, -farklı açılardan- hukukun da anlaşılmasına ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmada çıkış noktası, hukukun sadece kendi yöntemleri ile insanı görmek ve anlamak konusunda yeterli olamayacağı ve söz konusu anlama ve görmenin farklı disiplinler ile, edebiyat ile tamamlanması gerektiği konusundaki görüştür. Söz konusu çıkış noktasında ayrıca kişisel bir tecrübemin de etkili olduğunu söyleyebilirim. 1999 Depremi'ni Gölcük, Değirmendere'de yaşamış binlerce insandan biriyim. "Şanslıydım ki" ailemle beraber depremden sağ olarak kurtuldum. Gördükleri ve yaşadıkları sonucunda, hayatta kalmanın buruk sevinci ile hayatta kalmış olmanın garip utancı arasında salınırken Gölcük'te -ve depremden etkilenen diğer şehirlerde- yaşananın aslında tam da hukuksal ve siyasal bir çok sürecin işlememesinin bir sonucu olduğunu anlamak zor değildi. Ancak tabii ki "sonuçları" sadece bu çerçevede değerlendirmek yeterli bir açıklama da olamazdı.

¹ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 187

Görülmeyen davalardan, hukuksal denetimsizliğin getirdiği zararlardan ve benzeri bahsederken aslında bu süreçlerin insanlara “ne yaptığını” tekrar düşünmek ve tam da bu örnek üzerinden insan “hikayesiyle” hukuk kavramının yapışıklığını görmezden gelmemek gerekirdi. Ben daha sonra İzmit Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları’nın açtığı sınav ile Gençlik Tiyatroları bölümüne dahil oldum. Edebi metinler ile, tiyatro ile hem o zamandan hem de çok daha önceden gelip ortaklaşan acıları, birleştiren hevesleri ve farklılaşan hikayeleri dinleme, okuma, anlama, anlatma ve daha da önemlisi tanıma fırsatı bulmuştum. Sanırım 20 yıl sonra beni bu tezi yazmaya motive eden de belirli konularda karşılaştığım, tanık olduğum ihlallerden çıkan hikayelerin tiyatro üzerinden zamansız ve etkili bir biçimde anlatılabileceğini ve edebiyatın içinde bulunduğu koşulları, iktidar ilişkilerini, sistemin dayanaklarını açarak insani olanı açığa çıkardığını – ve esas olanın o olduğunu- görmem, düşünmemdir. Bu çalışmada amaç asla bir “anlatı” veya “iyileşme” üzerinden edebiyatı ve(ya) tiyatroyu araçsallaştırmak değildir, tam aksine anlatmanın/yazmanın bir “ötekinin” dinlemesinin, görünür olmanın ne kadar varoluşsal bir ihtiyaç olduğunu gösterebilmektir. Çünkü hepimizin yaşamlarımızda ilk karşılaştığımız şey, öteki insanlardır. ²

Tez çalışması kapsamında hukuk ile edebiyat ilişkisi üzerinden yazar Jean Genet ile ötekiden ötekileştirmeye ve ayrımcılığa giden yol irdelenmeye çalışılacaktır. İnsanın bir öteki ile var olabildiği gerçeği üzerinden yola çıkılarak sistem dışı kalan ve görülmeyenler üzerinden geniş dünyaya sığmayı ve onun içinde bir arada yaşamayı nelerin etkilediği düşünülmesi amaçlanmaktadır. Çünkü bir arada yaşamayı zorlaştıran koşulları bilmek, bu durumu engellemek için gereklidir. Diğer yandan insanı görmek demek, sadece karşımızdakini değil, kendimizi de görmek demektir.³ Öteki ve ötekileştirme ilişkisinde Genet, “aykırı” yaşamını, gördüklerini, diğer insanları ve durduğu yeri edebiyat ile anlatmaktadır. Öte yandan seslenen Genet, kimin içerde kimin dışarda olduğu ile ilgili çarpıklıkları gündeme

² Ortega Y Gasset, İnsan ve Herkes, Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 113

³ Gülriz Uygur, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013, s.34

getirirken iktidarın denetleyici yanına dair çukurları göstermekte ve yeni sorular sormaktadır. Yazar, öteki ile kurulan ilişkinin iki taraflı olduğunu belirtip baskın politikaları sarsıcı dili ile sert bir şekilde eleştirmektedir. Bütün bu ilişkiye tekrar bakmak ve sebepleri irdelenebilmek için Genet bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Tez çalışmasının ilk bölümünde hukuk ve edebiyat araştırmaları kapsamında aralarındaki ilişki irdelenmeye çalışılacaktır. “Gerçek” kavramının “hayal gücü” ile ilgili olduğundan⁴ yola çıkarak bir arada yaşama düşüncesini besleyen ve temellendiren dilin, hukuk ve edebiyat alanlarındaki ortaklığı üzerinde durulacak ve birbirlerine sağladıkları katkı anlaşılmasına çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise Jean Genet’in yaşamı ve ilgili eserleri eşliğinde tanınma, aidiyet, görme, görülme ihtiyacı olarak öteki kavramının anlamı, ötekileştirilmeye evrilen yol ve bu yolu etkileyen sebepler üzerinde durulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede görmekten kasıt, kişilerin toplumsal olarak görülmesidir. Mesela, ırk veya cinsiyet ayrımcılığı yapmak, karşımızdaki kişiyi insan olarak görmemek ile ilgili olup adaletsizlik yaratmaktadır.⁵ Ayrıca söz konusu bölümde eşitlik ilkesinden ve ayrımcılığın hukuksal boyutundan bahsedilecektir.

Son bölümde ise Jean Genet’in “öteki” sıfatlarından “eşcinsel” kimliği üzerinden *Hizmetçiler* ve *Balkon* adlı tiyatro oyunlarının *queer* okuması ile cinselliğin yasaklarla dolu dünyası⁶ irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada, ötekiden ötekileştirmeye giden yola, bu yolda insanın yaşadıklarına ve ayrımcılığın çok değişkenli, çok boyutlu, sadece hukuki bir kapsamda değerlendirilemeyecek bir olgu⁷ olma haline edebiyat ile bakılması amaçlanmaktadır.

⁴ Ursula K. Le Guin, *Karanlığın Sol Eli*, Çev. Ümit Altuğ, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 17

⁵ Gülriş Uygur, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013, s.30

⁶ Michel Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi*, Seçme Yazılar 1, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınbay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 236

⁷ Ulaş Karan, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.1

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

1.1 Bir Arada Yaşam, Dil ve Hukuk-Edebiyat İlişkisi

İçinde bulunduğumuz saçma dünya-resmine direnmek, yalnızca bu saçmalığı reddetmek değildir, aynı zamanda söz konusu resmin geçersiz olduğunu söylemektir.⁸ Bu durumu dile getirmek de bir nevi direniştir. Çünkü saçmalıkları ve cehennemleri içeriden reddettiğimizde hakimiyetleri son bulur.⁹ Yaşadığımız dünyayı saçma olarak resmetmek ve dışarıdan sunulan cehennemi içimizde taşımak ne demek olabilir? “Saçmalıklar” ve “cehennemler” şüphesiz yaşamdan ve insandan bağımsız değildir. Direnmenin kime/neye karşı olduğunu, dünya-resminin saçmalığını ve içimizde taşıdığımız cehennemi düşünmek, parçası olduğumuz yaşamı, onun düzenini ve koşullarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

İnsan, yarattığı düzen/karmaşa ile dünyayı kurarken kendini oluşturur, kendi tarihini anlatır. Toplumsal olan da, insan yaşantılarından ve davranışlarından meydana gelir.¹⁰ Şüphesiz, insan yaşamı -bir anlamda- bireysel bir yaşantıdır ancak insan yarattığı düzen içerisinde, birbirini tanımaya, topluluk oluşturmaya ve bir arada yaşamaya çalışır. Söz konusu “bir arada yaşama hali” ise çeşitli katmanlarda tanımları, birliği, ters yönde ise de sınırları ve “ayrı”lıkları gündeme getirir.

Engin Geçtan insanların “birbiri ile yaşama” ve “ayrılma” ikilemini bir grup kirpinin öyküsüne benzetmektedir.¹¹ Ona göre soğuk bir günde bir araya gelen kirpiller ısınabilmek için birbirlerine sokulurlar ama sahip oldukları dikenler birbirlerine batmaya başlar, birbirilerinden ayrıldıklarında ise soğukta kalıp rahatsız

⁸ John Berger, Sanatla Direniş, Çev. Aslı Biçen, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 150

⁹ A.g.e., s.150

¹⁰ Ortega Y Gasset, İnsan ve Herkes, Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 23

¹¹ Engin Geçtan, İnsan Olmak, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s.29

olurlar.¹² Her ne kadar bunun net bir cevabı olmasa da, insanların sahip oldukları ve(ya) diğerlerinin sahip olduklarını varsaydıkları “dikenler” ve mesafeler üzerine düşünmek söz konusu düzene ve bir arada yaşam fikrine dair yeni şeyler söyleyecektir. Üzerinde durulması gereken konu, nelerin bir araya gelme ve ayrılma durumlarını yarattığı ya da etkilediğidir. Bu noktada, insanın içinde bulunduğu düzeni, “saçmalık” ve “cehennem” olarak tanımlamasına sebep olan etmenlerin neler olduğunu düşünmek gerekir. Kaldı ki, toplumsal düzlemde herkesin “cehenneminin” aynı olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Bütün bu sorunsalları anlamının yolu belki yine insana özgü bir yerden, dilden geçmektedir. Dil ile oluşan, anlatan insan, içinde bulunduğu durumları yine dil ile görünür kılabilir. Dil bir çeşit aşkın güç değil, toplumu inşa edendir¹³, yaşayan, etkileyen ve etkilenendir. Konuşan, anlatan, biriktiren bir canlı olarak insanın meydana gelmesini sağlayan en önemli etmenlerden biri dildir ve insan kendi “derdini” yine dil ile anlatmaktadır. Kaldı ki dertlerimiz, arzularımız yalnızca bize ait değildir. Kendimizi tanımamız ve oluşturmamızda hep bir öteki vardır. Öteki ile konuşur, öteki ile tanımlanır veya ötekini -bir şekilde- tanımlarız. Bütün bunlara ek olarak arzularımızı, içinde bulunduğumuz durumları etkileyen ve ifade etmemizi sağlayan -ya da kısıtlayan- sosyal, politik, ekonomik ve hukuki birçok süreçten de bahsetmek mümkündür.

Bu çerçevede insanın arama ve ifade etme ihtiyacı ile ilgili çeşitli yollar oluşturduğundan bahsedilebilir. Hukuk ve edebiyat bu çalışmada en temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Her ikisi de insan hikayelerinden yola çıkmaktadır. Hukuk, genele ve normlara odaklanırken, edebiyat -daha çok- özel olanı inceler ve toplumsal olanı anlamaya çalışır. Farklı açılardan hukuk ve edebiyatın anlatisallığı içerdiğini ve insan olma haline dair -kendi açılarından- çeşitli yollar tanımladığını söylemek mümkündür.

¹² A.g.e., s. 29

¹³ Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge, s.15

Gülriiz Uygur, hukukta insanı görmenin öneminden bahseder ve hukukun insanın sesini unuttuğunu belirtir.¹⁴ Bu noktada görmenin ne olduğunu düşünmek gerekir. Hukuki açıdan “görmek”, adaletsizliği görmek anlamına geliyorsa o halde insanın yüzünü unutturan veya görmeyi engelleyen etmenler de adaletsizliği oluşturmaktadır.¹⁵ Edebiyat ile, insanın yüzü görünmekte, unutilan yüzler hatırlanmakta, cehennemler anlatılmakta ve dışlanan kesimlerin hikayeleri duyulur hale gelmektedir. Edebiyat yola çıkış noktası ile bahsi geçen görülmeyi gerçekleştirebilmektedir. Bu çerçevede görmek de, -yukarıda bahsedilen- kirpilerin ileri geri hareketleri ile dikenlerini birbirlerine batırmadan ısınabilecekleri en iyi uzaklığı bulmalarına¹⁶ katkı sağlamaktadır.

Bir arada yaşama kültürü dahilinde dilin ve hikaye anlatıcılığının, topluluk yaratmadaki merkezi rolünün önemini vurgulamak önemlidir.¹⁷ Oluşturulan hikayeler dil aracılığı ile paylaşılır ve hem kişilere hem de nesillere aktarılır. Bu çerçevede, her uygarlık hikaye anlatıcılığı kültürüne sahiptir ki bu kültür hukukun da edebiyatın da temel unsurlarından biridir.¹⁸ Şüphesiz, anlatı metinleri sosyal, bireysel, politik, kültürel, psikolojik ve benzeri birçok alanı kapsamaktadır. Çünkü her bir insan/yaşam da aslında hepsinden beslenir, oluşur ve hepsinin oluşturulmasında adı, adımını yer alır. Tam da bu yüzden anlatı metinleri bizde yasal ya da politik metinlerden çok daha büyük bir topluluk duygusu yaratmaktadır.¹⁹ Kişisel öyküler ve sosyal normlar anlatılarda ses bulmaktadır. Diğer yandan anlatılar da iktidarın dışında değildir, onun bir parçasıdır.²⁰ Söz konusu bütün

¹⁴ Gülriiz Uygur, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013, s.13

¹⁵ A.g.e., s.98

¹⁶ Engin Geçtan, İnsan Olmak, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s.29

¹⁷ Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge, s.7

¹⁸ Barbara Vilez, Law and Literature: A Conjunction Revisited, Law and Humanities, 2011, s.215

¹⁹ Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge, s.7

²⁰ Guyora Binder, Robert Weisberg, Literary Criticism of Law, Princeton University Press, 2000, s.23

unsurları kapsayan metinler tam da bu sebeple -bütüncül bir yerden- kendi hikayemizi duymamızı sağlar. Zaten her ikisini de yazan da bir başkası değildir.

1.2 Hukuk ve Edebiyatın Ortaklığı

Edebiyat ve hukuk araştırmalarında genel yaklaşım, edebiyatın hukuksal metinlerin analiz edilmesine ve(ya) hukuksal açıdan edebiyatın yorumlamasına daırdır. Hukuk ve edebiyat arasındaki ilişki zaman zaman iki disiplinin birbirini “araçsallaştırması” noktasına da indirgenmiştir. Ancak edebiyatın ve hukukun ayrışan, hatta birbirini araçsallaştıran bir yanından öte, birbirlerini tamamlayan bir yanı olduğunu söylemek daha etkili bir bakış açısidır. Birbirini “analiz eden” iki alan ötesinde, hukuk ve edebiyatın kültürel kimlik inşasında ve disiplinler arası araştırmalar perspektifinde birbirlerine nasıl katkı sağladıklarının belirginleşmesi önemlidir.²¹ Çünkü hukuk ve edebiyat -ulusal anlamda da- ortak kültürün parçalarıdır.²² Her ikisinin de, farklı yöntemler ile de olsa, ortaklaşan değerleri ve sosyal normları yansıttığı ve tartıştığı söylenebilmektedir. Kültür, insanların nasıl düşündüğünü, değerlerini ve toplumun nasıl düzenlendiğini ortaya çıkarır.²³ Hukuk da, felsefe, sanat, edebiyat gibi ortak kültürden beslenir ve -bir anlamda- onu değiştip ondan etkilenir. Ayrıca bazen hukukçular da iddialarını güçlendirmek için edebiyattan destek alırlar.²⁴ Örneğin, Hon Lesie Katz SC, Avustralya Mahkemelerinde avukatların savunma yaparken -çeşitli vakaları desteklemek için- Charles Dickens’ın *Kasvetli Ev* adlı romanına atıfta bulunduğunu belirtir.²⁵ Burada söz konusu olan sadece hukuki metaforlar değildir, eserlerin sahip olduğu bakış açısidır. Diğer yandan hukuk da, ifade özgürlüğü, sansür, telif hakları ve benzeri

²¹ Barbara Villez, Law and Literature: A Conjunction Revisited, Law and Humanities, 2011, s.210

²² A.g.e., s. 210

²³ A.g.e.,s. 210

²⁴ A.g.e., s. 212

²⁵ Hon Lesie Katz SC, Bleak House in Australian Courts

<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/NSWBarAssocNews/2009/26.pdf> (E.T. 18/12/2019)

konular bazında kültürel çerçeveyi “düzenleyebilir” ve bu yolla edebiyat dünyasına katkı sağlar.²⁶

Edebiyat hukuksal bazı meseleleri konu edinip okurun hukuki süreçlere, hakların tanımına, yasal bazı ikilemlere ve çatışmalara daha yakın bir hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Ancak asıl üzerinde durulması gereken belki de edebiyatın, hukuki metaforlar üzerinden neler anlattığını görebilmektir. Edebiyatçı, dünya-resminin saçmalığı ile ilgili bir başka pencere oluşturabilmektedir. Çünkü “kurgu”, insanın bire bir yaşamadığı deneyimleri görmesini, içindekini dile getirmesini sağlayıp kişinin düşünce yapısını etkilemektedir. Kurgu, özünde kişinin deneyimleyebileceği koşulları hazırlayarak herhangi bir cevap vermeden onu yeni sorular sorma konusunda heveslendirmektedir.²⁷ İçinde bulunulan koşulları göstermesi dışında edebiyatı güçlü kılan bir diğer özellik ise karşılaşılan tehlike, farklılık, dışlanma, çaresizlik ve benzeri gibi durumların yarattığı duyguları ve tepkileri de kapsamaktadır. Edebiyat, bütün bunların dönüşmesine yeni soruların sorulmasına zemin hazırlar. Hukuk da yarattığı yollar ile insan olma halinin, insan olmanın getirdiği hakların -ve hak ihlallerin- çözümlenmesine ve tekrar düşünüp geliştirmesine olanak sağlar.

Hukuk ve edebiyat, farklı anlamlarda da olsa ifade tanımı çerçevesinde de ortaklaşırlar. Hem hukuk hem edebiyat sosyal normların tanımlanmasına, sosyal ilişkilere ve kültürel değerlerin yaratılmasına ve tanınmasına katkı sağlamaktadır.²⁸ Her iki alanın da insanların nasıl düşündüğünü, nasıl hareket ettiklerini, sosyal ilişkilerin nasıl düzenlendiğini, günlük pratikleri, normları, iktidar ilişkilerini anla(t)maya çalıştığını söylemek mümkündür.

²⁶ Barbara Villez, *Law and Literature: A Conjunction Revisited*, Law and Humanities, 2011, s. 212

²⁷ A.g.e., s. 212

²⁸ A.g.e., s. 216

Bahsi geçen “tamamlayıcı” benzerlikler hukukun sadece kurallardan edebiyatın da sadece hayal gücünden oluştuğu yanılığını kırmamızı sağlar. Aradaki ilişkiyi görmek, bu iki disiplinin zıt köşelerde yer aldığı algısını kırıp toplumsal ve bireysel olanı, bütün bir tarihsel ve kültürel akış içinde görebilmemize imkan tanımaktadır. Başka bir açıdan da, ikisinin de tekil hikayelerden de yola çıkarak belli tanımları anlamaya ve sembolize etmeye çalıştığını söylemek yanlış olmaz. Ayrıca edebiyatın da sadece dilden oluşmadığını, kendi ilgi ve yetki alanları olan bir yapı olduğunu unutmamak gerekir.²⁹

Hukuk ve edebiyat, dilin açtığı yolda kavşakları belirleyen tanımların peşindedir. Örneğin, eşitlik, adalet ve benzeri kavramlar her ikisi için de ne ifade etmektedir? şüphesiz, bu sorunun tek bir cevabı yoktur. Ancak en dar çerçevede bile “eşitlik ve adalet” kavramlarının toplum için (ve hatta bireyler özelinde) ne anlama geldiğinin arayışı içinde olduklarını söylemek mümkündür. Yarattıkları süreç ile kararlar ve hikayeler etrafında geziniyor gibi görünseler de, bunun bir adım derinine inerek içinde bulunduğumuz politik, sosyal ve ekonomik ekosistemin nasıl çalıştığını anlama sorumluluğu taşıdıklarını belirtebiliriz. Değişimdeki potansiyeli görmek, yeni patikalara girmek, meydan okumak ve eleştirmek sadece bir tanesi ile eksik kalacaktır.

Edebiyat, “zamansız” insan hallerinin ve karşılaşılan durumların, ihlallerin politik ama siyaset üstü bir yerden konuşulmasını sağlar. İncelediğimiz kendi tarihimiz ile toplumsal “maskelerin” birbirleriyle, öznelerle ve nesneleriyle kurdukları iktidar ve tahakküm ilişkilerini irdelemeye çabalar. Bu ilişkileri tekrar kurmak, yıkmak üzerine mücadele etme zemini, anlatma şansı ve Behçet elik’in belirttiği gibi bir direniş alanı³⁰ oluşturur. Söz konusu direniş hattının hem kişisel hem toplumsal -

²⁹ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s.5

³⁰ Behçet elik, *Edebiyat ve Hukuk*

<http://www.sabitfikir.com/dosyalar/edebiyat-ve-hukuk> (E.T. 15/12/2019)

eğer birbirlerinden ayrılar ise- bir çok alanı kapsadığını ve yeni alanları var ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Edebiyatçı içinde bulunduğu düzenin geçiciliğinin, kurgusallığının farkındadır ve düzendeki çelişkileri, sahteliği görüp gösterebilmektedir.³¹ Gösterdikleri ile birlikte, hem toplumsal ve siyasal hem de bireysel düzeyde temel taşların sorgulanmasına katkı sağlamaktadır. Söz konusu sorgulamalar yeni yollar açar, alternatifler yaratır ve “düzeni” geniş zamandan alır, onun değışebilirliğini gösterir. Edebiyatçı, geniş zamandan aldığı düzen ile ilgili geçmişten bir şeyler de taşır ve bazen geleceğe de yansıtır.

Edebiyat ve hukuku birlikte düşünme, ilişkilendirme hali de çeşitli çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu konudaki çalışmalar, zaman içinde iki soru için aranan cevaplar doğrultusunda gelişmiştir; Edebiyat hukuka neler katabilir? Hukukun doğasının anlaşılmasında edebiyat eserleri, kuramları nasıl bir çerçeve sağlayabilir?³²

Edebiyatın ve hukukun birlikte ve ayrı ayrı aldıkları yolların -dar anlamda- “normalin” etrafında gezindiğini söylemek mümkündür. Hukuk, “kurallar” aracılığıyla normlar belirlemeye çalışırken, edebiyat kuralların “sebeplerinin/sonuçlarının” (ve bu sonuçların sebep olduğu başka “kuralların”) meydana getirdiği “norm(al)” anlayışını açmak, kurcalamak istemektedir. Aslında her iki alan da sürekli birbirini tetiklemektedir.

³¹ A.g.e.

³² Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge, s. 26

1.3 Hukuk ve Edebiyat Araştırmalarında Göz Önünde Bulundurulması Gereken Hususlar

Hukuk ve edebiyat, içinde bulunduğu ortaklıkların yanı sıra bazı “çekinceleri” de hatırlatmaktadır. Bu aşamada hukuk ve edebiyat alanındaki çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken bazı noktalardan da bahsedilecektir. Söz konusu araştırmalarda, Binder-Wiesberg üç temel başlık üzerindeki risklere değinir.³³ Onlara göre, hukuk ve edebiyat çalışmalarının çevresi duygusallık, şüphecilik ve yumuşak bir otoritenin cazibesi ile çevrilir.³⁴ Bunlardan ilki bir anlamda “duygusallık” olarak tanımlayabileceğimiz yaklaşımdır. Kendine dönük, keskin bir tutkudan, yıkıcı ve dürüst olmayan bir düzenin dışında nezaketin her zaman kapsayıcı olduğu -ve asla elitist olmadığı- gibi bir duygusallık yanılgısından kaçınılmalıdır.³⁵ Burada bahsedilen “duygusallık” kişisel bir tecrübeden dolayı eleştirel düşünceden vazgeçilmesini önlemek adınadır. Bu durum, yazar veya okur rolleri için de geçerli olabilmektedir. Yazarın rolü ve metinle olan bağı hafife alınmamalıdır.³⁶ Yazar, bazen kendi tecrübesi ile kendini ve kendi “farkındalığını” onaylarken okur da bu duruma “hayran olup”, yazılanları benimseyebilmekte ve eleştirel düşüncenin dışında kalabilmektedir. “Duygusallık”, eleştirel düşüncüyü tecrübe için tehdit olarak görebilecek bir yargı oluşturma noktasına gelmemelidir.³⁷

Bahsedilen ikinci nokta ise şüpheciliktir. Şüphecilik, bu konudaki çalışmaları - kapsadığı insani maksatları görmenin ötesinde- ahlaki doğruluk ve benzeri gibi “haklı” bir temele dayandırılmadığı sürece gayri meşru görme eğilimidir.³⁸ Hukuksal çerçevede şüphecilik, pratiklerin ve varlığın epistemolojik ve

³³ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000., s.16

³⁴ A.g.e., s. 18

³⁵ A.g.e., s. 16

³⁶ Ian Ward, *Law and Literature: Possibilities and Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, s.36

³⁷ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s. 17

³⁸ A.g.e., s. 17

metafiziksel gibi temel yönlerini olduğundan fazla göz önünde bulundurarak politik kurumların otoritesini, gücünü gündeme alırken politik tartışmaları³⁹ gözden kaçırabilmektedir. Bu yaklaşımla, hukuk ve edebiyat araştırmalarında şüpheli eleştiri ise bazen edebiyatın söylemini yalnızca öznel bir ifade ile eşitlemekte ve onu dar bir sığata indirgemektedir.⁴⁰ Şüpheli eleştiri bu ikircikli olasılığı gündeme getirmektedir. Oysa edebiyat, içinde bulunduğumuz sosyal, ekonomik ve politik sistemin nasıl çalıştığı, sahip olduğu potansiyeli ve taşıdığı tehlike ile ilgili de bir farkındalık yaratmaktadır.⁴¹

Üçüncü nokta ise “yumuşak bir otorite” tanımlanmaktadır. Söz konusu otorite yaklaşımında, seçkinler genellikle estetik değerler üzerinden tanımlanırken, nadiren doğal hak veya hakikat üzerinden “hızalayan” ham bir otorite anlayışı ile karşılaşılır diye belirtilir.⁴² Söz konusu dengeyi sağlamakta etkili yöntemler var edilebilir. Bütün bunlar da sahip olduğumuz haklara dair tekrar düşünmeyi, eleştirmeyi ve değerlendirmeyi sağlamaktadır. Başka bir deyişle, hukuk ve edebiyat çalışmalarında “estetik” olan, politik sükuneti bozan bir etkiye çevirebilir.⁴³

Özetle, bahsedilen üç noktada özelliğın, sosyal düzene dair bir tehdit olarak algılanmasının ya da sahiciliğın tek bir yöntemi olarak yüceltilmesinin önüne geçilmesi gerektiğı vurgulanır.⁴⁴ Böylece hukuk, sadece soğuk, katı, ulaşılmaz bir yerde durmaz. Edebiyat ise yalnızca insanileştiren, kurtaran bir tabiat olarak algılanmaz. İki alanın da seçici geçirgen yanları ortaya çıkar.

³⁹ A.g.e., s. 17

⁴⁰ A.g.e., s. 17

⁴¹ Barbara Villez, *Law and Literature: A Conjunction Revisited*, Law and Humanities, 2011, s.219

⁴² Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s. 18

⁴³ A.g.e., s.17

⁴⁴ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s.18

1.4 Hukuk ve Edebiyat Araştırmalarında Ele Alınan Yaklaşımlar

Hukuk ve edebiyat arasındaki ilişki genel olarak iki yaklaşımla ele alınır. Bu yaklaşımlar; edebiyat olarak hukuk (Law as literature) ve edebiyattaki hukuktur (Law in literature).⁴⁵ Edebiyat olarak hukuk, edebi eleştiri tekniklerini hukuk metinlerine uygulamayı amaçlar⁴⁶ ve edebiyat kuramı, edebi yorumlardan yola çıkarak hukukun inşasını, pratiklerini daha iyi anlamayı amaçlar.⁴⁷ Bu yöntem ile hukuki bazı reformların hayata geçmesi konusunda da destek olmaktadır.

Bu tez çalışmasında da yaklaşım olarak irdelenmeye çalışılacak olan edebiyattaki hukuk ise, metinlerin hukuk ile olası ilgisini incelemektedir. Edebiyattaki hukuk, hukuksal temaları veya uygulamaları içeren yaratıcı edebiyat eserlerini ele alan geleneksel edebiyat eleştirilerine ve tarihine ait bir türdür.⁴⁸ Bu noktada anlatılmak istenen sadece hukuksal öğeleri barındıran metinlerin ardından gitmek değildir. Birçok büyük yazar bunun farkındadır ve aslında kendi çalışmalarında hukuku farklı sebepler ile kullanmışlardır.⁴⁹ Metinlerde yer alan hukuksal “çekişme” olarak görülebilecek hikaye aslında yazarın değinmek istediği sorunlara dair metaforik bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin, Kafka’nın *Dava*’sı, Camus’nun *Düşüş*’ü bize hukuk ile ilgili ya da daha dışında neler söylemektedir?⁵⁰ Şüphesiz, -konusu direkt hukuk ile alakalı olsa dahi- örnek verilen kitaplarda anlatılanlar sadece hukuksal “ karmaşıklık” gözler önüne sermekle kalmaz, onun bir(kaç) adım ötesine geçip tam da yukarıda bahsedilmeye çalışıldığı gibi “düzeni” ve hatta dünyaya dair “saçmalıkları” konusu haline getirir.

⁴⁵Ian Ward, *Law and Literature: Possibilities and Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge., s.3

⁴⁶ A.g.e, s.3

⁴⁷ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s.3

⁴⁸A.g.e., s.3

⁴⁹ Lenora Ledwon, *Law and Literature Text and Theory*, Garland Publishing, 1996, s. 64

⁵⁰ Ian Ward, *Law and Literature: Possibilities and Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, s.3

Bu aşamada, hukuka -daha geniş bir anlamda- tanımlayan, “tahsis eden”, otorite ilişkileri temelinde münazara eden bir sıfat üzerinden bakmak gerekir.⁵¹ Bu bakış açısıyla söz konusu yaklaşım, edebiyat üzerinden hukuksal kavramların nasıl oluştuğunu, onların oluşturduğu koşulları ve(ya) sonuçları anlamaya çalışmaktır. Çünkü edebiyat, sadece daha iyi bir sosyal düzenin oluşmasına katkı sağlamakla kalmaz, kişiyi alternatif sosyal ve bireysel düzenlerin nasıl kurulabileceğini de düşünmeye sevk eder.⁵² Ve karmaşık, sabit görünen tanımların nasıl akışkan, değişebilir ve çoğulcu hale gelebileceği ile ilgili bir perspektif sunar.

Kafka'nın *Dava*'sında bahsettiği gibi; belki Josef K.'nin isyanı dünyanın saçmalığıdır ve bu sanıkları güzelleştiren de suçları ya da cezaları değil, dünyanın saçmalığından sıyrılmaya çalışmaları, onlara sabitleşen bu büyük davanın yarattığı mecburiyete isyan etmeleridir.⁵³ Doğrudan hukukla ilgili olmayan eserler de hukuk ve iktidar tartışmalarına katkıda bulunamaz mı? Edebi eserler, farklı alanlarda birçok yoruma doğru kapıyı aralamaktadır.

Edebiyatı da dramatik ve estetik özelliklerinin yanı sıra, hayal gücünü, “anlamın” yoğunluğunu, “algının” karmaşıklığını kapsayan bir alan olarak geniş bir biçimde ele almak gerekir.⁵⁴ Büyük edebi eserler, zaman içinde değişmeyen, zamana direnen konuları esas alır. İnsanın sosyal varlığı içinde yaşadıklarından, karşılaştıklarından ve öteki ile ilişkisinden zamansız bir yerden bahseder. Bu durum da bize edebiyatın temel aldığı konuların bütüncül yaklaşımını göstermektedir. Hukuk ve edebiyat tanımları ile ilgili bahsedilen geniş perspektif ile her iki alan da zenginleşmekte ve aralarındaki ilişki ve işlevsel yakınlık daha net görülmektedir.

⁵¹ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s.16

⁵² A.g.e., s.4

⁵³ Cemal Bali Akal, *Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu*, Dost Kitabevi, Ankara 2018, s.60

⁵⁴ Guyora Binder, Robert Weisberg, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, 2000, s.16

1.5 Hukuk ve Edebiyat Araştırmalarının Katkısı

Hukuk ve edebiyat araştırmalarında sıkça değinilen konulardan biri de, edebiyatın hukukçulara öğretici bir alan sunduğudur. Edebiyatın hukuk öğrencileri yetiştirmekte daha etkili yollar yaratabileceğini savunulan bir düşünceciir.⁵⁵ Edebiyatın, hukuk öğrencilerine hukukun söyleyebileceğinin ötesinde neyi söyleyebileceği, öğretebileceği dikkate almaya değer bir konudur. Çünkü asıl sorun öğrencilerin/hukukçuların, hukuk söylemini karmaşık tarihsel, sosyal ve kişisel güçlerin dinamik bir ürünü olarak anlamak yerine nesnel bir gerçeğe karşılık gelen durağan ifadelerden oluşan bağımsız bir rasyonel yapı olarak algılamasıdır.⁵⁶ Edebiyat, hukukun da akışkan ve birçoğ dinamikten etkilenen bir yapı olduğunu, olması gerektiğini ve daha önce bahsedildiği gibi hukukun insanı görme “zorunluluğunu” hatırlatır.

Edebi metinler bize hem toplumsal hem de hukuksal açıdan yeni bir bakış açış kazandırmaktadır. Kaldı ki, edebiyatçı hiçbir zaman, toplumsal kurallar oluşturmak, hukuksal normlarla ilgili “akıl vermek” veya eserlerini birer vaka analizine dönüştürmek için yazmaz.⁵⁷ Esas derdi, amacı da bu değildir zaten. Ama edebi metinler hangi durumların insanı insanlıktan çıkardığını, nelerin değiştiğini, farkında olarak veya olmayarak nasıl bir dünya görüşü sahiplenmeye başladığımızı görmek isteyenlere – bunlara hukukçular da dahildir elbette- her zaman destek olacaktır.⁵⁸ Kendimizi anlamamızda, anlatmamızda ve duymamızda farklı yollar yaratacaktır. Şüphesiz, hiçbir edebi eser, hukuksal veya politik bir kaygı ile oluşmaz, bu çerçeveler ile sınırlandırılmaz. Bu noktada vurgulanmak istenen edebiyatı araşsallaştırmak değil, tam tersine hukukun da dünya tarafından yaratıldığını, onun da dünyaya ilişkin her şeyle ilgili olduğunu ve birçoğ dünyevi

⁵⁵ Ian Ward, Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, s.23

⁵⁶ A.g.e, s.26

⁵⁷ Behçet Çelik, Edebiyat ve Hukuk

<http://www.sabitifikir.com/dosyalar/edebiyat-ve-hukuk> (E.T. 15/12/2019)

⁵⁸ A.g.e.

koşuldan çeşitli şekillerde etkilendiğini ve belirlendiğini düşünmemiz⁵⁹ gerektiğini hatırlatmaktır.

Diğer yandan, edebi eserlerin “yorumlanmasında” yazarın ve okurun konumunun etkisini gözden kaçırmamak gerekir. Yazar, metin ve okur ilişkisinin bu süreci nasıl etkileyeceği de bir başka sorudur. Bir açıdan okurun doğumu yazarın ölümü ile mümkündür.⁶⁰ Şüphesiz, bu yaklaşım yazarın metin üzerindeki tahakkümünü kırar ve okuru “merkeze” koyar. Metni canlı bir hale getiren de bu “rol değişimi” olmaktadır. Diğer yandan, okumak her daim aktif ve tamamlayıcı bir süreçtir ve yazar aslında ne hakkında konuşulacağını kontrol edebilmektedir, tartışmanın nasıl sonuçlanacağını veya konunun nasıl tamamlanacağını değil.⁶¹ Başka bir perspektiften ise yazarın hala önemli bir rolü olduğunu, yazarın da belirli bir sosyo-tarihsel bir konumda bulunduğunu ve okurun bu konumu bilse de bilmeseyse tam da bu gerekçe ile edebiyatın her zaman sosyo-tarihsel bir olgu olacağını söylemek mümkündür.⁶²

Bütün bu çalışmalarda yazarın konumunu, okur-metin ilişkisini düşünmek, edebiyatı hukuku anlamak ve öğretmekte belirtilen bir “araç” olarak algılamaktan çok daha öte bir şey söylemektedir. Çünkü ilişkilenen, etkileyen, doğuran, etkilenen hikayeler ve roller üzerinden -bütün bu kavramlarla- diyebiliriz ki metin “yaşayan” bir şeydir.

Farklı bir açıdan, edebiyat ve hukuk ilişkisinin kutsal kitaplardan önce belki de Antik Yunan’a dayandığını söylenmektedir.⁶³ Her iki örnekte de, toplumsal yaşama dair olgulara ve “kurallara” rastlamak mümkündür. Söz konusu örnekler, daha açık ve basit bir ölçekte aslında iç içe geçmişliğe işaret etmektedir. Bu noktada, tabii ki

⁵⁹ Cemal Bali Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, Dost Kitabevi, Ankara, 2018, s.61

⁶⁰ Roland Barthes, Death of the Author

http://www.tbook.constantvzw.org/wp-content/death_authorbarthes.pdf (E.T. 15/12/2019)

⁶¹ Ian Ward, Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge., s.32

⁶² A.g.e, s.33

⁶³ James Boyd White, The Desire for Meaning in Law and Literature, 2000, s.131

-karşılıklı olarak her iki disiplin için de – bir “inşa” kapsamında bahsetmek mümkün değildir. Ancak bu bağlamda hukukun da hem politik hem de -bir anlamda- edebi olduğunu⁶⁴ söylemek yanlış olmaz.

Gerçeklik peşinde, yanılsamalar arasında geçen yolculukta toplumsal maskeler ve tahakküm ilişkileri içinde neyin gerçek neyin yanılsama olduğunu tartışmak hukuk ve edebiyatın ortak gündemi olabilmektedir. Çünkü insanı görmek, hukukun tek başına sağlayabileceği bir şey değildir.⁶⁵ Hukuku tamamlayan, bazen irdeleyen ve geliştiren farklı araçlar da gereklidir.

Yaşamın ve insanın katman katman halini, kapının diğer yanında bırakılmış “ötekinin” yol arkadaşlığı ile anlatmaya çalışmak, ezberlerden ve önyargılardan arındırmanın en açık yolu olabilmektedir. Çünkü ezberlerin en güçlü olduğu yerlere bakmak bize -aynı anda- yalınlığı ve karmaşıklığı getirmektedir. İnsana ne olduğunu bu yalınlık ve karmaşa ile görmek mümkündür.

“Görkemli bir biçimde doğduğumu sanmasam da, kökenimin belirsizliği onu yorumlamama izin veriyordu. Buna mutsuzluklarımın özelliğini ekliyordum. Ailem tarafından terk edilmiş olduğum için, bu durumu erkeklere karşı duyduğum ilgiyle, bu ilgiyi, hırsızlıkla, hırsızlığı da suç işlemek ya da suç işlemekten hoşlanmakla ağırlaştırmak bana zaten doğal geliyordu. Bu yüzden beni reddetmiş olan bir dünyayı ben de elbette reddettim. En utanç verici koşullara doğru bu neşeli koşuş belki de hala çocukluk imgelemimin duyduğu bu gereksinimden ileri gelmektedir.”⁶⁶

⁶⁴ Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge, s.22

⁶⁵ Gülriz Uygur, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara ,2013, s.13

⁶⁶ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 81

Kendi imgelemlerini cebinde ve aklında taşıyan, onları tekrar tekrar kuran Jean Genet bize bütün bu koşullar altındaki “neşeli koşuşun” neye dönüştüğünü göstermektedir. Uygur’un da dediği gibi, esas olarak görülmesi gereken, hukuki bir anlaşmazlığın, uyuşmazlığın olup olmadığı değil, tüm bu kurallar, prosedürler ve normlar içinde insanın ne yaşadığı, insana ne olduğudur.⁶⁷ İyiye ne olduğu, kötüye ne olduğu, şehirdekine ne olduğu, taşradakine ne olduğu, hırsıza ne olduğu, mağdura ne olduğu, insana ne olduğu... Edebiyat, tam da bu nedenlerden dolayı Genet’nin eserleri ile yeni bir yol, yeni bir anlama imkanı yaratmaktadır.

⁶⁷ Gülriz Uygur, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013, s.13

İKİNCİ BÖLÜM

JEAN GENET İLE ÖTEKİDEN ÖTEKİLEŞTİRMEYE GİDEN YOLA BAKMAK

2.1 GENET İLE ÖTEKİ, ÖTEKİLEŞTİRME VE TANINMA KAVRAMLARI

2.1.1. Genet ile Ötekini Düşünmek

“Kendimi beni gördükleri gibi, alçak, hain, hırsız, ibne olarak görüyordum.”⁶⁸

Genet, 1910 yılında Paris’te dünyaya geldi. Annesi onu Sosyal Yardım Kurumu’nun koruduğu bir Kimsesizler Yurdu’na terk etmişti, annesini hiç tanımadı. Babası ise bilinmiyor. 1911 yılından 1923 yılına kadar onu evlat edinen ailenin yanında kaldı, sonra zanaat okuluna gönderilmek için ailenin yanından ayrılrsa da on gün sonra okuldan kaçtı. Genet’nin bakımını yine Kimsesizler Yurdu üstlendi. Daha sonra defalarca kaçtı ve ufak tefek suçlar işlemeye başladı. On beş yaşındayken hapisane ile tanıştı. Aynı yıl içerisinde mahkeme tarafından Genet’nin reşit olana dek Mettray Islahevi’nde tutulmasına kararı verildi.⁶⁹ On sekiz yaşına geldiğinde ise Mettray Islahevi’nden ayrılabilmek için gönüllü olarak askere yazıldı. Genet, 1930 yılında ilk defa Fransa’dan ayrıldı ve Şam’a gitti. Ancak birkaç kere gönüllü olarak orduya yazılmasının ve toplam altı yıllık askeri hayatın ardından Genet, 1936’da firar etti.⁷⁰ Yazar, o dönemde yaşadıklarından “Hırsız’ın Günlüğü” kitabında şu şekilde bahseder;

“Hırsız olmaya yaşamımın belli bir döneminde karar vermedim.
Tembellik ve hayalperestlik yüzünden Mettray Islahevi’ne düştüm.

⁶⁸ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.186

⁶⁹ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 209

⁷⁰ A.g.e., s. 209

Burada “yirmi bir”ime kadar yatmam gerekiyordu. Kaçtım. Gönüllü primi almak için beş yıllığına gönüllü askere yazıldım. Birkaç gün sonra zenci subaylara ait birtakım valizleri alarak kaçtım.”⁷¹

Genet, ele geçmemek için Fransa’ya gitmedi, sonrasında yaklaşık bir yıl boyunca sahte kimliklerle dolaştı. Avrupa’da birçok ülke gezdi, sınır dışı edildi, tutuklandı, hapse atıldı. 1937’de Paris’e geri döndüğünde hakkında asker kaçaklığı, serserilik, kimlik sahtekarlığı ve özellikle hırsızlıkla ilgili bir düzine suçlama yapıldı.⁷²

“Sınırları geçişim ve bu geçişin bana verdiği heyecan, içine girdiğim ulusun özünü herhalde doğrudan kavramamı sağlayacaktı. (...) Elbette bu imgeye sahip olmak istiyordum, ama onun üstünde etki yapmak da istiyordum. Askerlik çarkını, bu imgeyi en iyi anlatan şey olduğu için, bozmak istiyordum.”⁷³

Hukukaten çeşitli suçlara karışan Genet, 1948 yılında ise Fransa’da hırsızlık yüzünden onuncu kez yargılandı. Hapishanede yazdıkları ile André Gide, Jean Cocteau, Jean-Paul Sartre’in dikkatini çeken Genet, ömür boyu hapis cezasına çarptırılmak üzereyken yargılama süreci sonunda bu yazarların cumhurbaşkanına verdikleri dilekçe üzerine nihai olarak bağışlandı.⁷⁴

Bu sırada Genet, art arda birçok roman, oyun ve şiir kaleme aldı ve yargılama sürecinin de sona ermesiyle bütün bunları gizlice yayınlama çabasıyla da

⁷¹ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 44

⁷² Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 209

⁷³ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47

⁷⁴ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 210

kurtuldu. Sonrasında altı yıl sürececek bir sessizliğe gömülen Genet ile ilgili Sartre “Aziz Genet, Oyuncu ve Kurban⁷⁵” adlı denemeyi yayınlattı.

Genet bu konu ile ilgili şöyle der; “Sartre’ın kitabı bir boşluk yarattı ve bu boşluk bir tür psikolojik bozulmaya yol açtı. Bu bozulma da beni tiyatroma götüren zihin yoğunlaşmasına imkan sağladı.”⁷⁶ Daha sonra Genet de, kendi sessizliğini yazdığı 3 yeni tiyatro oyunu (Balkon, Zenciler, Paravanlar) ile bozdu. Bu oyunlar ile Genet, çağdaş oyun yazarları arasında ilk sıralara yükseldi.⁷⁷

Genet, romanlarında ve oyunlarında -kendi hayatından da yola çıkarak- toplum dışına itilmiş kişileri anlatmaktadır. Onlar üzerinden yaşam, toplumsal roller, ahlak, iktidar, kimlik ve öteki kavramlarını sorgulatıp bir anlamda insanın “kendi gerçeğini” görebilmesi için kapıyı aralamaktadır. O zaten -ona göre kurgulanmış olan kapının- arkasındadır.

“Bir piçtim, toplumsal düzende yer almaya hakkım yoktu. Ayırksı bir kader istediğimde bana ne kalıyordu? Özgürlüğümü, imkanlarımı ya da sizin dediğiniz gibi yeteneklerimi -yazarlık yeteneğimin olup olmadığını henüz bilmezken- azami kullanmak istediğimde? Bana bir aziz olmayı istemek kalıyordu, başka bir şey değil, yani insanın inkarı olmayı istemek.”⁷⁸

Genet, insanın inkarı olmayı istemek ile ne anlatmak istemektedir? Genet’ye göre azizler ile suçlular arasında bir benzerlik vardır, her ikisi de yalnızdır ve toplumla

⁷⁵ Jean Paul Sartre, Genet’in yaşadıklarından, kötülük anlayışından -ve bu çerçeve ile kurmak istediği “egemenlikten”-, eserlerinden yola çıkarak Genet’ye “azizlik” mertebesi atfeder. Detaylı bilgi için bkz.; Jean Paul Sartre, Saint Genet: Actor and Martyr, University of Minesota Press, 2012

⁷⁶ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016., s. 23

⁷⁷ A.g.e., s. 210

⁷⁸ A.g.e., s. 21

aralarında net bir uyuşma yoktur. ⁷⁹ Yazar, birbirinden çok farklı görünen “sıfatların” ortaklığını gözler önüne sermektedir. Genet sadece uç veya uzak görünen “başka” kimlikleri kesiştirmekle kalmaz, kendisini de dahil eder. Yazar, toplum dışına itilmiş, ötekine aşık biridir.⁸⁰ Söyleşilerinde -kendisi ile ilgili de- “Tüm kitaplarımda kendimi soyarım ama aynı zamanda kelimeler, tercihler, tavırlarla, sihirle kendimi başka kılığa sokar, tanınmaz hale getiririm.” ⁸¹ diye bahseder.

Ancak Balkon, Zenciler ve Paravanlar oyunlarını ve sanat üzerinde kısa denemeler yazdıktan sonra Genet, 1964 yılında yazmaktan vazgeçtiğini duyurur. Bunda 12 Mart 1964’te intihar eden sevgilisi Abdullah’ın -kendisi için İp Cambazı isimli bir eser yazmıştır- ölümünün etkisi büyüktür. ⁸²

Genet, bu dönemden kısaca şöyle bahseder; “Yaşam zevkimi yitirmiştim. Sayfalarca yazıyı yaktım, hiçbir şeyin benim için bir anlamı kalmamıştı; yine de Fransa dışına gitmeden önce bir vasiyet kaleme almayı unutmadım.” ⁸³ Genet, önce Uzakdoğu’ya gider, sonra Fas’tan Fransa’ya dönüşünde Mayıs 68 olayları ve coşkusu ona da etki eder. ⁸⁴ Takip eden yıllarda Genet’nin siyasi duruşunu daha net bir şekilde dile getirdiğini ve “tarafını” sergilediğini söylemek yanlış olmaz.

Amerika’da Vietnam Savaşı’nı protesto eden büyük gösterilere katılır, Paris’te Cezayirli ve Faslı göçmenlerin sorunları ile ilgilenip göçmenlerin taleplerini destekler. ⁸⁵ Farklı ülkelerdeki ötekilerin sorunları da yazarın odağında çok keskin bir yer bulmaktadır. “Diyebilirim ki Haziran 68’de, kederim ve öfkem sayesinde,

⁷⁹ A.g.e.. s. 22

⁸⁰ Edward W. Said, Geç Dönem Üslubu: Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 99

⁸¹ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.25

⁸² A.g.e., s. 210

⁸³ Tahar Ben Jelloun, Jean Genet: Yüce Yalancı, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 109

⁸⁴ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 210

⁸⁵ A.g.e., s. 211

bundan böyle Fransa’da ya da başka yerde, Paris’teki mayıs ruhu bulununcaya dek dur durak bilmeden uğraşacağımı anladım.”⁸⁶

Genet, bu yılları takriben siyasi gündeme daha fazla dahil olur. Öyle ki, 1970 yılında Amerika’da Kara Panterler⁸⁷ için kampanya yürütür, 2 ay boyunca onlarla yaşar ve ülkenin çeşitli yerlerinde konferanslar verir. ⁸⁸ 1 Mayıs 1970’de yaptığı konuşmada (May Day Speech) “Şimdiye kadar Siyahlar, Beyazların kendilerini yalnızca iki yolla ifade ettiklerini gördüler: zorba egemenlik veya mesafeli ve biraz hor gören himayecilik. Bir başka yol aramak gerekiyor.”⁸⁹, der.

Genet, aynı yıl içinde Ürdün’e de gider, daha sonra Yaser Arafat karşılaşır ve onun çağrısı ile yaşananlara tanklık etmek için Filistin’e yol alır. ⁹⁰ Genet “siyahların ve bütün yabancılaşmış insanların duyuramadıkları derin bir sesi duyurmaya çalışır.”⁹¹ Ancak Ortadoğu’ya dört defa gittikten sonra Ürdünlü yetkililer tarafından tutuklanır ve 1972’de sınır dışı edilir. Genet’nin politik anlamda Cezayir ve Filistin’i seçmesi, varoluşu mücadele gerektiren kimliklerle dayanışma içinde olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.⁹² Yazar, Batı’nın kabul etmekte zorlandığı,

⁸⁶ A.g.e., s. 37

⁸⁷ Kara Panter Partisi (Black Panther Party – Kara Panterler), Amerika Birleşik Devletleri’nde Siyahilerin haklarını savunmak için kurulmuş bir partidir. 1966 yılında Huey Newton ve Bobby Seale tarafından kurulmuş olan parti, siyahilerin hak ve özgürlüklerine ulaşmasını ve siyahilerin üzerinde süregelen sömürünün son bulmasını amaçlayan bir harekettir. Jean Genet, Kara Panterler’den gelen destek talebi ile 1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri’ne ister ancak vize alamaz. Ülkeye kaçak giren Genet, Kara Panterler ile buluşur ve ülkede ırkçılık karşıtı bir çok konuşma yapar. Yazarın, bu konudaki en dikkat çekici konuşması, 1 Mayıs 1970’de yaptığı 1 Mayıs konuşmasıdır. (May Day Speech) Bu konuşma sonrasında Genet, ülkeyi yine kaçak bir şekilde terk etmek zorunda kalır. Bu konuşma da ABD’deki son konuşması olacaktır. Detaylı bilgi için bkz. Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 39-48

⁸⁸ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 211

⁸⁹ A.g.e., s. 43

⁹⁰ A.g.e., s. 211

⁹¹ A.g.e., s.24

⁹² Edward W. Said, Geç Dönem Üslubu: Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.101

kabahatli, öteki -hatta belki de “potansiyel” suçlu- gördüğü kimlikleri kendi üslubunca benimsemekte ve desteklemektedir.

Ayrıca yazar, sadece Araplara duyduğu sevgi yüzünden onların yanında yer almaz, bu yaklaşım ile de kendisi ne ise o olarak kalır, yerlileşmeye ya da özel bir konum elde etmeye çalışmaz.⁹³ Bütün bu olaylardan sonra Paris’e dönen Genet, söz konusu olayların duyulması ve destek bulması için çok sayıda makale yazar. Kara Panterler’in yanında ve Filistin kamplarında kaldığı süreci anlatan bir eser yazmaya da başlar. Bu eserin adı daha sonra “Sevdalı Tutsak” olacaktır.

Genet, 15 Nisan 1986’daki ölümüne dek birkaç kez daha Ortadoğu’ya gider, hatta Sabra ve Şatila kamplarında yaşanan katliamlarla ilgili siyasi makaleler yazar.⁹⁴ “Şatila’da dört saat” yazarın en önemli siyasi makalelerinin başında yer almaktadır. Genet, makalesinde; “İşkence görmüş tüm kurbanların ortasında, çevresinde, zihnim şu ‘görünmez görüntü’den kurtulamıyor: İşkenceci nasıl biriydi? Kimdi? Onu hem görüyorum hem de görmüyorum.” diye yazar.⁹⁵ Genet, aslında hep bütün işkencecilere seslenir. O, kendini isyan eden halkların yanında görür⁹⁶ ve onların mücadelelerini destekler. Mücadelesi sınırların ve kimliklerin ötesindedir. Kanser hastalığı ile uğraşırken de bu mücadelelere dair yazdıklarını toparlamaya çalışır. Sevdalı Tutsak, birçok kez yarım kalsa da -Genet’nin ölümünden sonra- yayımlanabilir.

Genet, eserlerinde suçluluk-masumiyet, iyilik ve kötülük gibi kavramların nasıl birbirine dönüşebildiğini resmetmiş ve iktidar ile kimlikler arasındaki sınırların değişkenliğini ve muğlaklığını göstermiştir.⁹⁷ Genet, öteki tanımı üzerinden dahil

⁹³ A.g.e., s.95

⁹⁴ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 211

⁹⁵ A.g.e., s. 129

⁹⁶ A.g.e., s. 147

⁹⁷ Elif Demirkaya, “Bozguncu ve Göçebe”

<https://www.e-skop.com/skopbulten/bozguncu-ve-gocebe-jean-genet/899> (E.T. 15/12/2019)

olduğu sıfatlara “sahip çıkarken” de, aslında iktidarın “dışında” olmayı tercih etmektedir. Bir söyleşide Madeleine Gobeil, Jean Genet’ye “Neden hırsız, hain ve eşcinsel olmaya karar verdiniz?” diye sorduğunda yazar; “Buna karar vermedim, karar almadım.”⁹⁸ diye cevaplar.

Genet, 1986 yılında hayata gözlerini yumduğunda Fas’ta Tanca yakınlarında bir İspanyol mezarlığına defnedilir, mezarlığının bir yanında belediye hapishanesi öbür yanında ise bir genelev yer almaktadır.⁹⁹

2.1.2 Genet’de Tanınma Teorisinin Etkisi

Bir insanın bir “şey” olmaya nasıl karar ver(me)diği üzerinde durmaya değer bir konudur. Onu etkileyen sebepleri görmek, hem kişi hem de toplum zemininde ne olup bittiğini ve bütün sosyal süreçlerin, iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Erich Fromm’a göre, sıradan insan kendi bilincinin dışındaki birçok etken tarafından güdümlenmiş olduğu için özgür olduğu yanılması yaşamaktadır.¹⁰⁰ Belki de insan “kendi” özgürlüğünün ve bilincinin nerede başlayıp bittiğinin ayrımını çok net bir şekilde çizememektedir. Esas olan özgürlük algısı içinde kendi bilinci ile birlikte ona etki eden şeyleri de görebilmesi ise, insan kendisine tesir eden etmenleri görmenin yolunu nerede bulabilir? İnsan, kendisini, çevresini ve diğerlerini nasıl “ayrıt edebilir”? Bu aşamada, insanın kendini ve bir başkasını (ötekini) nasıl tanıdığını ve tanımladığını biraz açıklamaya çalışmak yerinde olacaktır. Hegel, öznelerin kendi toplumsal bağlılıklarını fark ettikleri anda karşıtları ile bir savaşa girdiklerini göstermenin ötesinde, öznenin kendi kendisini ancak başka bir özne ile ilişki içinde tanıyabileceğini belirtmektedir.¹⁰¹ Hegel’in geliştirdiği tanınma diyalektiğinde özne, kendi ve öteki

⁹⁸ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 12

⁹⁹ A.g.e., s. 212

¹⁰⁰ Erich Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Çev. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s. 107

¹⁰¹ Axel Honneth, Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler, çev. Özgür Aktok, İttaki Yayınları, İstanbul, 2018, s.16

arasındaki bir dolaylı ilişki üzerinden kurulmaktadır. Öznenin, tam anlamıyla bir öz bilince ulaşabilmesi için bir arzu tutumuna girmesi gerekir ve bu durum da özneyi deneyim içine sokmaktadır.¹⁰² Aslında özne, “kendini” oluşturmak için kendi dışına yönelmektedir. Hegel’in fenomenolojik yöntemi dahilinde özne, kendisini öteki üzerinden kendine yaptığı yolculuk ve deneyim ile tanımaktadır. Bu yolculukta, “ne olmadığı” üzerinden de bir “olumsuzlama” yapmakta ve kendini bu noktadan da temellendirmeye çalışmaktadır.

“Her halukarda neden gözlemlenen öznenin yalnızca ötekiyle karşılaştığında sağlanabildiğinin anlaşılması gerektiği yönündeki yorum güvenlidir: Eğer ikinci bir özne bir öz-değilleme, bir merkezsizleştirme gerçekleştirirken buradaki tek neden ilk özne tarafından farkına varılması ise, o zaman onda, yalnızca mevcudiyeti itibarıyla kendi durumunu değiştiren bir gerçeklik unsuru ortaya çıkarmaktadır.”¹⁰³

Özne, ikinci “olumsuzlamayı” öteki içinde gördüğü kendinde yapar. Dolayısıyla insan aslında kendini -iki uç salınım açısından da- hep bir ötekinde bulur. Özneler ancak kendilerini – bazen de nesneleştirerek- birbirleri aracılığıyla tanıyabilir ve gerçekleştirebilirler. Bu durumda insanın bir “ötekine” duyduğu ihtiyaç mutlaktır. Özne kendini ancak “öteki”nin de bulunduğu bir alanda gerçekleştirebilmektedir.

Özetle diyebiliriz ki, ötekinde kendi kendisini sınırlandırıp onun ontolojik bağımlılığını yine onun kendi bilgisine sunan bir varlık olarak özne oluşmaktadır.¹⁰⁴ Özneler, birbiri aracılığı ile kendilerini sınırlandırmakta ve tanımaktadır. Lacan’a göre de, özneye “anlam” dışarıdan yani “öteki”den gelmektedir.¹⁰⁵ Anlamı etrafındaki dünya ve diğer kişiler ile (ötekiler)

¹⁰² A.g.e, s.21

¹⁰³ A.g.e, s.32

¹⁰⁴ Axel Honneth, Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler, çev. Özgür Aktok, İttaki Yayınları, İstanbul, 2018, s.33

¹⁰⁵ Yeşim Keskin, “İçine Ulaşılan, Ötede Bırakılan Sato: Tanıma Arzusu Bağlamında Hegel ve Lacan”

oluşturmaktadır. Ötekinin, öteki tarafından nasıl algılandığı ve söz konusu algının nasıl bir bütün oluşturduğu, -içinde öznenin bulunduğu- düzeni oluşturan şeylerdir.¹⁰⁶ Bu kapsamda, diyebiliriz ki kişi kendine dair izlenimlerini, ancak “öteki” ile ilgili izlenimleri ve “ötekinin” kendisi ile ilgili izlenimleri dahilinde oluşturabilmektedir.

Söz konusu karşılaşmalarda özne, öteki'nin oluşturduğu öz-sınırlandırmada, kendi yoluyla sosyal olarak gerçekliği ürettiğini de algılar ve varlığını -öteki ile karşılıklı olarak- elde ederken diğer yandan da bir türün bir üyesi olduğunun bilincine varır.¹⁰⁷ Bütün bu dolaylı ve dolanımlı süreçler, insanın kendini, kendi sınırlılığını ve bir bütünün parçası olduğunu fark etmesini sağlamaktadır. Axel Honneth'in tanımına göre ötekinin iyiliği için ben merkezci arzunun karşılıklı olarak sınırlanması ile “tanınma” gerçekleşmektedir.¹⁰⁸

Ancak ne olur da ontolojik olarak bir “öteki” ile yaşayabilen insan, “ötekini” yaşamının dışında bir hale getirir? Bu noktada önemli olan insanın kendi ile öteki arasındaki ilişkinin ne gibi durumlarda ve neden şekil değiştirdiğini anlamaya çalışmaktır. İnsanın ötekine bağımlılığı bu kadar net iken, aslında kişinin kendini yine “dışarı” itilen öteki ile tanımladığını söylemek yanlış olmaz. “Öteki”den “ötekileştirmeye” giden yoldaki etkenler neler olabilir sorusu akılda tutulması gereken bir konudur. Bu soru dahilinde, öteki ile var olabilen insanın, ötekini bir “varlık” halinden çıkartıp bir fiil (ötekileştirme) içindeki “nesne” çerçevesine hapsettiğini söylemek mümkündür.

İhlallere maruz bırakılan, kendinden “ayrıştıran” (ve hatta ayrıştırdığı için kendini güvende hissettiği) ötekileri yine insan -veya insanın oluşturduğu kurumlar,

<https://psiko-alan.com/yesim-keskin-icine-ulaslan-oetede-braklan-sato-tanma-arzusu-baglamnda-hegel-ve-lacan/> (E.T. 15/12/2019)

¹⁰⁶ A.g.e.

¹⁰⁷ Axel Honneth, Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler, çev. Özgür Aktok, İttaki Yayınları, İstanbul, 2018, sf.36

¹⁰⁸ A.g.e, sf.36

kültürler, ve benzeri – belirlemektedir. “Normların” içinde ve dışında kalanlar - yukarıda bahsedilenler çerçevesinde- birbirlerini farklı şekillerde tanımlarlar. İnsan aslında, kendi toplumsal varoluşunu kendi düşüncelerinin şekillendirdiğine inandığı halde çoğunlukla gerçek bu durumun tam aksidir. ¹⁰⁹ Kuşkusuz, hiçbir tanım ve hiçbir sınır iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu aşamada vurgulanmak istenen insanın edilgenliği değildir, tersine -olumlu veya olumsuz anlamda- onun etkinliğini ve içinde bulunduğu “grubu” belirleyen faktörlerin neler olduğunu tekrar düşünmek ve anlamaya çalışmaktır. Aksi halde “yanlış” kategorilendirmeler, “normalleştirme” adına farklı müdahalelere sebep olabilmektedir.¹¹⁰

Kişinin “içindeki” ve “dışındaki” gerçeklik her zaman birbirinden etkilenir, birbirini doğurur, birbirini tanımlar. İnsanın özgürleşmesi, içindeki ve dışındaki gerçekliğin bilincine varması ve bu bilincini devamlı olarak geliştirmesi ile mümkündür.¹¹¹ Ayrıca her toplum içinde hangi duyguların ve düşüncelerin bilinç dışında kalması gerektiği, hangilerinin bilinç seviyesine ulaşmasına izin verildiği olgusunun belirlenmesinde de toplumsal bir bağın¹¹² rol oynadığını söylemek mümkündür.

Genet’ nin yolu da benzer bir yerden geçer, toplumsal açıdan bastırılan, tanınmayan, “yerin altına” itilen sesleri duyurmayı amaçlar. Var olanı düzeni olumlamaz, tahakküm ilişkilerini çözmeye ve yeni yollar yaratmaya çalışır. Yazar bu durumu şöyle anlatır; “Genel geçer ahlak anlayışlarını, durmuş oturmuş olanları ve gelişmeyi, serpilmeyi engelleyenleri tabi ki aşmayı isterim. Ancak bir sanatçı hiçbir zaman tam olarak yıkıcı değildir.” ¹¹³ Genet, çözmek istediği bu düzeni sadece

¹⁰⁹ Erich Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Çev. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s. 109

¹¹⁰ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Çev. İlknur Aka, İstanbul, 2019, s.111

¹¹¹ Erich Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Çev. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s. 117

¹¹²A.g.e, s. 95

¹¹³ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 17

yıkılmak ile ilgilenmez, bu yıkıntıdan farklı yollar oluşturmak istemektedir. Çatal ağızlarını, eşikleri ve sözde sınırları gündemine alır, “sabit” alanları yerinden oynatmaya çalışır. Diğer yandan ise, her “sabit” alanın her zaman bir karşılığı/zıtlığı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bütün bu zıtlıkların tek yönlü olmadığını ve birbirinden etkilendiklerini de unutmamak gerekir. Bir olguya “ters” hareket etmek, söz konusu hareketi yine o olguya bağlı hale getirdiği için - bir anlamda- eleştirilebilir ama Genet’in sadece “görünme” kapsamında refleks olarak “alternatif” yaratmaya çalıştığını söylemek de yetersiz kalacaktır. O, içinde olduğu karmaşadan beslenir. Bunu yaparken de tanınma ilişkisi ile kimliklerin, iktidarın, sosyal süreçlerin ve yasal yaptırımların etkisini ve değişkenliğini göz ardı etmez. Onların egemenliğinin sabitliğini sorgularken bu karmaşadan yeni kanallar oluşturmaya çalışır. Tam da bu yüzden Genet’in oyunlarının etkisi birbirine zıt - gibi görünen- olguların, tahakküm biçimlerinin ve figürlerinin arasındaki sınırların zayıflamasının ya da ortadan kalkmasının yarattığı “rahatsız edici” histen kaynaklanmaktadır.¹¹⁴

Yazar, bütün bunları yaparken kendi tabiriyle duyulmak için “iktidarın dilini” kullanır, ona göre işkenceciye tam olarak kendi dilinde hitap edilmelidir.¹¹⁵ Genet, ayrıksı sözlerini egemen sınıfın kullandığı bir dil üzerinden anlatmayı ve onlara kendi dillerinde saldırmayı tercih eder.¹¹⁶ Kendisi de kendisini “hırsız, hain ve eşcinsel” olarak tanımlar ve egemenlik sıfatına dönüşebilecek olan Avrupalı beyaz erkek olma halini reddeder. Kullandığı dilin de kültürel, tarihsel, hukuksal açıdan yaşanılanları, yaşamsal ihlalleri taşıdığını ve betimlediğini bilir. Hatta, Genet, Bertrand Poirot-Delpech ile yaptığı bir söyleşide “Öyle çok ıstıraba tanıklık ediyordum ki o dili kullanmak zorundaydım.”¹¹⁷, der.

¹¹⁴Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, Defter Dergisi, Sayı:30, 1997, s. 52

¹¹⁵ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016,, s.192

¹¹⁶ A.g.e., s.193

¹¹⁷ A.g.e, s.192

Genet dili, sadece ifade ve kimlik için bir güç olarak kullanmak için kurgulamaz, ihlalcı, yıkıcı ve belki de kasten kötü bir ihanet tarzına dönüştürür. ¹¹⁸ Diğer yandan ise Genet, yazdıklarını ciddiye almak ile beraber sınırlı etkisinin de farkındadır. “O halde yazmakla hapishaneden çıkılıyor ama dünya değiştirilmiyor mu?” sorusuna “Her halukarda ben değiştirmedim, hayır. Her insan her şeyden beslenir. Bir kitabı okumakla, bir tabloya bakmakla veya bir müzikle değişime uğramaz insan; zamanla değişime uğrar ve bütün bunları kendine uyan bir şey haline getirir.” ¹¹⁹ diye yanıt verir. Yazar, değişimi, öteki algısını ve neyi “tanıdık” bulduğumuzu tekrar sorgulatar.

2.1.3 Ötekiden Ötekileştirmeye Giden Yol

“Beni hainlere hayran bırakan, bana onları sevdiren, benim de can attığım, belki de onların ahlaksal yalnızlıklarıydı.”¹²⁰

Genet dışarıda kalan yalnızlıkları tercih etmektedir, belki de bildiği yol budur. Kalabalık görünen -hangi koşullar altında olursa olsun- “biz” kavramına dahil olmaz, öbür taraftan seslenir. “Şu anda benimle konuşan sizin içinizde de bir suçlu yan var. Ancak çok açık bir şekilde ayırt edemiyorum çünkü siz hiçbir zaman öbür tarafa ayak basmadınız.” ¹²¹ Belki de Fromm’un belirttiği gibi, herkes birer ermiş olduğu gibi birer suçludur da. ¹²² Ermiş ve suçlunun ortaya çıkışını belirleyen nedenler nelerdir? Bu çerçevede toplumsal dinamikler üzerinden düşünmeye çalışmak, iki uç arasındaki katmanları görmeyi amaçlamak etkili olacaktır.

¹¹⁸ Edward W. Said, Geç Dönem Üslubu: Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.99

¹¹⁹ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.198

¹²⁰ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 44

¹²¹ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 199

¹²² Erich Fromm, İnsan Olmak Üzerine, Çev.Şükrü Alpagut, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s.25

Toplumunu oluşturan ve aidiyet duygusu ile “biz” kavramını meydana getiren etmenlerin neler olduğunu ve nasıl oluştuğunu irdelemek, altı doldurulmaya çalışılan “biz”in dışında kalanların nasıl oluştuğunu da anlamamıza yardımcı olacaktır. Bizden olmayanlara nasıl baktığımız iktidar ilişkilerini ve dolayısıyla kimin neyi “hak” ettiği sorusunu gündeme getirir. Günümüzde -ulus devlet düzeninde- insanın “dışındaki” gerçeği oluşturan sosyo-kültürel, siyasal yapılar bu tanımın içini ilk önce ne ile doldurmaktadır? Ulus kavramı, devlet tabanında kendine özgü bir varoluş hakkı alan, ortak yazgı ve ırk kökeni ile oluşan bir kültür toplumu olarak algılanır, hala bazı sorunsal yaklaşımlara da neden olabilmektedir.¹²³

Modern anlayışta hukuksal bir kavram olarak tanımlanan devlet, sınırları belirlenmiş bir ülke toprağına, nesnel çerçevede içte ve dışta egemen bir güce ve sosyal olarak da bireylerin oluşturduğu devlet halkına referans vermektedir.¹²⁴ Modern ulus devlette “biz” kavramı daha çok ulusal kimlik, yurttaşlık üzerinden temellenmektedir. Yurttaşlığın, birçok açıdan bir temel sağladığı kabul edilse de “diğer” kimlikler bakımından (Kadın, engelli olmak gibi.) bir eşitlik yarattığını iddia etmek çok kolay değildir. Tanınmayı sadece yurttaşlık üzerinden açıklamaya çalışmak -yurt kavramı içinde ve dışında- farklılıkların, “ihtiyaçların” göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Diğer yandan insan hareketliliğinin bu kadar yoğun olduğu bir zaman diliminde kişilerin haklarından yararlanmasını sağlayan en önemli unsur olan yurttaşlık kurumu, tam anlamıyla hakları kapsayan bir tanım olarak işlev görememektedir. (Bu aşamada özellikle mülteciler, göçmenler özelinde düşünülebilir.)

Diyebiliriz ki modern düşünce bu çizgiler üzerinden kendini tanımlar, sınırlar yaratır, kendini oluşturabilmek için de sınırın öbür tarafındakini ötekileştirir.¹²⁵

¹²³ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Çev. İlknur Aka, İstanbul, 2019, s. 7

¹²⁴ A.g.e., s. 15

¹²⁵ Cemal Bali Akal, Reyda Ergün, Kimlik Bedenin Hapishanesidir, Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.7

Benzer bakış açısıyla, Batı'nın, Avrupa'nın kendisini tanımlamasına yardımcı olan şarktır, doğudur. Şark Avrupa'nın en büyük, en eski sömürgeleri, dillerinin kaynağı, kültürel rakibi ve en çok tekrarlanan Öteki imgesinin kendisidir.¹²⁶ İkisinin arasındaki temel “farklar” başlangıç çizgisi olarak alınmaktadır. Şarkiyatçılık, şark'ı tanımlayan – bu tanımları meşrulaştıran-, onu yeniden yapılandıran ve ona egemen olan bir Batı söylemi olarak düşünülebilir.¹²⁷ Bu noktada bahsedilen sadece coğrafi farklar değil, bir iktidar ve yeniden oluşturma çabası ve ilişkileridir.

Bu doğrultuda şarkiyatçılık ve sömürgecilik üzerine yapılan çalışmaların gösterdiği üzere evrensel doğru olarak tanımlanan normlar aslında Batı merkezli olarak oluşturulmuş ve geri kalanlar ötekileştirilmiştir.¹²⁸ Bu sürecin izlerinin etkisinin devam ettiği ve batının doğuya bakışının pek de değişmediğini söylemek mümkündür. Her ne kadar, geri dönüş özlemini, hakikat arayışlarını belirtse de Doğu, Batı'nın sömürgeleştirici aklına sunulan ayrı bir bölme gibidir ve Doğu, bir anlamda Batı dışında kalan her şey anlamına gelir.¹²⁹

Bu bakış açısıyla da ötekini anlama -öteki olarak tanımlanan olgu üzerinden- ve bir nevi ona dair bilgi üretme, o bilgidен faydalanarak “baskın olma, kontrol etme” çabasıyla benzer anlamdadır.¹³⁰ Batı modernliğinin aradaki mesafeyi açıp ötekinin de kendine “merkezden” bakmasına ve kendine yabancılaşmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca ötekinin sosyal ve toplumsal düzeydeki inşası da, öteki tanımının bir tehdit olarak algılanmasına neden olmakta, eşitlik halini bozmakta ve ayrımcılığın

¹²⁶ Edward Said, Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları, Çev.Berna Yıldırım, Metis Yayınları, 2017, s.11

¹²⁷ A.g.e., s.13

¹²⁸ Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Elif Sandal Önal, “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar; Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.10

¹²⁹ Michel Foucault, Büyük Kapatılma, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, 2015, s. 23

¹³⁰ Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Elif Sandal Önal, “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar; Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.10

gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır.¹³¹ Ötekileştirilenler, yaşadıkları dışlanmanın yanı sıra bir nevi bir “denetime” de maruz kalmaktadır. Ötekinin yaratacağı tehlike/tedirginlikten kendini korumaya çalışan “bizler”, aslında yine kendini öteki ile bir arada tutmakta ve var etmektedir. Bu kendi içinde bir çelişki olarak görülmektedir. Ancak insan zaten bir öteki ile var olabilmektedir, kendi olumsuzlaması üzerinden kendini var edebilmek için bazen diğerlerini ötekileştirmektedir. Bir anlamda kendini ancak böyle var edebilmesi talihsizdir. Tam da bu çerçeveyi kırmak ve nedenlerini düşünmek için kişinin kendisine ait algısını ve güç tanısını tekrar düşünmesini sağlamak gerekir. Bu bağlamda Genet’in de eserlerinde yaptığı batılı ve modern beyaz adamın bilinçaltındaki kimlik algısını sarsmak ve bu konudaki tereddütünü büyütmeektir.¹³²

Aksi halde, öteki ve biz kavramları birbirlerine karışmadan, karışmasında ortaya çıkabilecek “kaosa” dair yaratılan göz dağı ile hali hazırda süregelen bu döngü kendi kendini tekrarlayıp durmaktadır. Kaldı ki, aslında bu karışmama hali bir yanılısamadır. Uluslararası ve toplumsal düzeyde bir karışmama halinin günümüz dünyasında imkansızlığı su götürmez bir gerçektir. Belki de Marcuse’in dediği gibi sorunsuz, kusursuz ve akla uygun görünen demokratik bir özgürsüzlük, ileri işletim uygarlıklarında yerini almaktadır.¹³³

2.1.4 Kimlik Kavramı ve Öteki İlişkisi

Öteki olarak doğan biri öteki olduğunu biliyor mudur? Şüphesiz, öğrenir, öğretilir. Bu sıfatı hem kendisi hem de “çemberin içinde” kalan öğrenmektedir. Var olmak için bir başkasına muhtaç olan, kendini ancak bir başkasının gözünde görebildiğinde yaşadığını algılayabilen bir insan, yukarıda belirtildiği gibi bazı durumlarda ötekini dışlayarak, kendini “kabul” sınırının içerisinde ve güvende

¹³¹ A.g.e., s.34

¹³² Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, Defer Dergisi, Sayı:30, 1997, s. 53

¹³³ Herbert Marcuse, Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler, İdea Yayınları, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 2015, s. 19

hissetmektedir. Bu noktada konuşulması gereken esas nokta, o sınırı kimin çizdiği ve kimliklerin nasıl oluştuğu sorusudur. Bu noktada insanın kendini tanımlaması sırasında oluşturduğu (ve yahut oluşturulan) ve aidiyet duyduğu “kimlik”ten - özellikle sosyal ve siyasal anlamda- bahsetmek yerinde olacaktır.

Öncelikle, farklı tanımlar ve motivasyonlar üzerinden bir araya gelen insanların oluşturduğu gruplar, büyüklük veya odaktan bağımsız olarak, bireyin psikolojik ihtiyacında veya ona sunduğu katkısında oluşan bir sosyal mekanizma olarak düşünülmelidir.¹³⁴ Kişi belirsizliklerle başa çıkma, kendini konumlandırma, aidiyet duyma ve -söz konusu “gruba” -atfettiği değer dahilinde kendi kimliğini oluşturmaya başlamaktadır. Bireylerin kimliğini oluşturan, dokunulmazlığını koruyan bir tanınma mekanizması ile bir haklar öğretisi oluşabilmektedir.¹³⁵

Ancak kimliğin kişinin kendisi ile tamamen özdeş olduğu, sabit bir zaman içerisinde doğrusal bir şekilde ilerlediği yanlısamasını yaratan nelerdir?¹³⁶ Aslında kimlikler, sosyal süreçlerin bir neticesidir ve zaman içerisinde tekrar tekrar öğrenilmektedir.¹³⁷ Her sosyal süreç gibi onu oluşturan unsurlardan (coğrafik, dini, iktidar ilişkileri, vs.) bağımsız değildir. Bu çerçevede kimlikler de inşa edilir¹³⁸ ve kimliklerin oluşturulmasında en etkili yollarından birisi karşılaştırma¹³⁹, hatta kategorilendirir. Kimlik, yapan-yapmayan, inanan-inanmayan, yurttaş olan-olmayan vs. gibi birçok “kategori” üzerinden kendini tanımlamaktadır.

Kimlik, tabi ki de öteki'nin olumsuz anlamı değildir ve aslında insanların kendilerini tanımlamaları ve hatta konumlandırımları için haritalar

¹³⁴ Axel Honneth, Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler, çev. Özgür Aktok, İttaki Yayınları, İstanbul, 2018, sf.293

¹³⁵ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Çev. İlknur Aka, İstanbul, 2019, s.116

¹³⁶ Judith Butler, Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul, 2018 s.65

¹³⁷ Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Elif Sandal Önal, “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar; Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.16

¹³⁸ A.g.e, s.17

¹³⁹ A.g.e, s.21

oluşturmaktadır, dolayısıyla tarafsız veya bir tane değillerdir.¹⁴⁰ Ancak, kimliğin işlevsel unsurlarının yanı sıra çerçeveler yaratan özellikleri olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Ya da Butler'in deyimiyle, kimlik düzeyinden bakıldığında birliğin dışlayıcı bir dayanışma şekli de oluşturduğunu söylemek mümkün müdür?¹⁴¹

Diğer yandan -geniş anlamda- oluşturulan grup içinde ortak değerlerin etrafında olmanın yarattığı güçlendirici deneyim olmadan kişi için özsaygı ve öz değeri sürdürmek zordur.¹⁴² Fakat söz konusu kategoriler de, kendiliğinden bazı sınırlar oluşturmaktadır. Bu noktada ötekileştirme, "biz" in sınırları dışında kalanlar ile "biz" in arasındaki farklılıkların ileri noktaya taşınmasından temellenmektedir.¹⁴³ Bu durum da aslında kendi içinde bir hiyerarşi barındırır.

Söz konusu farklılaşmanın yarattığı mesafe, farklı olanla herhangi bir birleşme, kesişme durumunun ol(a)mayacağını vurgularken doğurduğu eşitsizlik algısını da pekiştirir.¹⁴⁴ "Temas" olmadıkça artan mesafe de, her iki grubun kendi içine kapanmasını tetikler ve "öteki" gruba yönelik önyargıyı besler, homojenlik izlenimi yaratır. Dolayısıyla söz konusu izlenim de git gide gerçekliğini yitirmektedir. Gerçeklik algısının yitirildiği kapalı bir "biz" tanımı da kendisini onaylayıp duran bir kısır döngü yaratmakta ve aradaki mesafeyi daha da arttırmaktadır. Bütün bunlar ışığında kimliğin deneyimi gösteren bir özellikten öte normatif bir ideal olduğunu söylemek mümkün müdür?¹⁴⁵

¹⁴⁰ A.g.e, sf.17

¹⁴¹ Judith Butler, Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s.64

¹⁴² Axel Honneth, Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler, çev. Özgür Aktok, İttaki Yayınları, İstanbul, 2018, sf.309

¹⁴³ Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Elif Sandal Önal, "Biz"liğin Aynasından Yansıyanlar; Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.22

¹⁴⁴ A.g.e., s.22

¹⁴⁵ Judith Butler, Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s.66

2.1.5 Genet'nin "Öteki" Sıfatları

"Kimsesiz, yersiz yurtsuz, hırsız ve eşcinsel" Jean Genet'nin bu sıfatları nereden gelmektedir? Eserlerinde kendi hayatından da yola çıkarak "ötekilerin" hikayesini anlatan Genet, şüphesiz bu soruyu gündeme getirmekte ve sıfatın kendisinden öte bu sıfatın nereden geldiğini akla düşürmektedir. Mehmet Arısan, Genet'nin eserlerine kimlik arayışı içinde olmanın ve yabancılaşma içerisinde bir türlü bir kimlik oluşturamamanın sancılı halinin yansıdığından bahsetmektedir.¹⁴⁶

Genet kimlik arayışında tek bir cevap peşinde olmaktan çok, yazdıklarıyla, yaşadıklarıyla bu arayışın ve tanımların birbirlerine bağlılığını, iç içe geçmişliğini, oluşturdukları ezberleri ve "kimliği oluşturan sınırların" değişkenliği göstermektedir. Yazar, "oyunun" kurallarının değişmesi gerektiğini -en azından değişebilme olasılığını- ve neden olan durumları gündeme getirir.

Jean Genet'yi yazmaya iten sebepleri tek bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Ancak hem sistem eleştiri yapan hem de sistemin dışına doğan biri için "dışarıdan, yerin altından" yazmanın tesadüf olmadığını tahmin etmek zor değildir. Ötekini yazan, "kötülüğü" anlatan, sınırın bulanıklığını gösteren Genet eserlerinde, karşı çıktığı toplumsal disiplini ve iktidar ilişkilerini kendi yolu ile anlatmaktadır.

"Bu imgelem, terk edilmiş küçük bir çocuğun küçücük ama gururlu kişiliğini buralarda gezdireyim diye, benim için şatolar, heykellerden çok bekçilerle dolu parklar, gelin giysileri, yaslar, düğünler icat ediyordu; daha sonra, ama ancak daha sonra bu düşler ıslahevleriyle, hapishanelerle, hırsızlıklarla, onur kırıcı söz ya da davranışlarla, fuhuşla, yoksul bir yaşam süresince aşırı derecede, tükeninceye kadar bozulduklarında, pek doğal olarak, gerçek insan durumumu (ama önce onuru kırılmış çocukluk durumumu; bu durum da hapishaneleri

¹⁴⁶ Mehmet Arısan, "Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik"; Defter, Sayı 30, Metis Yayınları, İstanbul, s. 39

tanıdıktan sonra ortadan kalkacaktır.) zihinsel alışkanlıklarımın donattığı süslerle (dil de ender olarak buna katılıyordu.) arzuladığım şeylerle kapladım.”¹⁴⁷

Yazar, “kötülüğü” ile yola çıkıp gerçek olduğunu düşündüğümüz yanılsamalar, yanılsama olduğunu düşündüğümüz gerçekleri resmetmeyi amaçlamaktadır. Sabit gördüğümüz “değerleri” önümüze düşürmektedir.

“Evet, insanın ailesi varsa, elinin altında bir suç kaynağının olduğu kesindir... Demek istediğim, aynı ailenin üyeleri nazikçe birbirlerini öldürebilir... Benim yoktu, dolayısıyla benim çözmek zorunda kaldığım bir sorun değildi!”¹⁴⁸

Genet'nin kendi deneyimleri üzerinden ilerlemek gerekirse, yazarın “ideal” algının dışında kalarak yaşadıklarının “kurbanı” haline geldiği söylenebilir mi? Aslında yazar, sadece bu kurban ve iktidar ikiliğini bozmaya çalışmaktadır. Ayrıca bilir ki, toplumsal kültürün ve ailelerin etkisi, “içine doğulan” kimliğin oluşturduğu gücü arttırır ve Genet gibi biri için, söz konusu güç kesinlikle kabul edilemez bir durumdur.¹⁴⁹ Yazar, yaşadıklarıyla iktidarın birçok alandaki betimin ve tanımın, iç işleyişini görmüş biri olarak algılanabilmektedir. Bu paralellikle de çocuk bir mahpus olarak ıslahevinde geçirdiği süreçte Fransa'da var olan feodal ahlaki tanıdığını belirtmektedir.¹⁵⁰

Eşcinsel, hain, piç ve hırsız olarak tanımlanan Genet, bu kimliklerle hem özgürleşmiş hem de yadırganmıştır. Söz konusu çerçevede sadece “kimlik” algısı üzerinden ilerlemek eksik kalabilir. Düşünmemiz gereken; kimlik kavramının içinin nasıl doldurulduğu ve kimliğin ne gibi zıtlıklar yarattığıdır. Kimlik bir

¹⁴⁷ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 82

¹⁴⁸ Tahar Ben Jelloun, Jean Genet: Yüce Yalancı, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.54

¹⁴⁹ Edward W. Said, Geç Dönem Üslubu, Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 100

¹⁵⁰ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 187

kurtuluş mücadelesi midir yoksa etrafımıza kalın çizgiler çizen bir tanım mıdır? Büyük ihtimalle ikisini de söylemek mümkündür. Bu noktada belki de konuşulmaya değer olan şey, söz konusu düzende -örneğin- hırsızın nasıl tanımlandığı ve onu oluşturan iktidar ilişkilerinin nasıl şekillendiğidir.

Genet, iktidarın içe işlemiş mekanizmalarını ve tutarsızlığını göz önüne sererken sadece kendi yaşamından süregelen bir refleks ile hareket etmemektedir. Yaşadıklarını, “iktidarın” dili ile farklı alanlara taşımakta ve işkenceciye -daha önce belirtildiği gibi- işkencecinin dili ile yanıt vermek gerektiğini belirtmektedir. Bir işkencecinin yalnızca bir işkenceci olmadığını da söyleyerek, bu kişinin sadece herhangi bir yüzden ve bir isimden oluşmadığını belirtmektedir. Genet, onu meydana getiren toplumsal katmanları hatırlatır. Kendi gölgesini gösterirken toplumsal karanlığı açığa çıkartmaya çalışmaktadır. Toplumdaki bireylerin çoğunun ortak olarak baskı altında aldığı alanlar toplumsal bilinçdışını oluşturmaktadır.¹⁵¹ Bu noktada Genet karanlıkta kalanı dile döküp onu geri döndürerek toplumsal bilinçdışını görünür kılmaktadır.

“Yaşamış olduğum serüveni onlarla yeniden kurmaya çalıştım; bu serüvenin simgesi piçlik, ihanet, toplumun reddi ve yazıydı; yani topluma dönme ama başka yollardan.”¹⁵²

Peki bir hırsız nereye doğru koşar, ne ile karşılaşır, ne(y)den kaçar, onu kim kovalar? Sabit olanın hırsızın ve kovalayanların sıfatları değil, aslında söz konusu koşuş olduğunu söylemek mümkündür. Bu kovalamacada bazen roller değişir. Belki de Genet’yi hırsız yapanın içinde yaşadığı mülkiyet anlayışı ve kötü yapanın

¹⁵¹ Erich Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Çev. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s. 95

¹⁵² Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 26

ise hakim olan iyilik tanımı olduğu söylemek mümkündür.¹⁵³ Yazarın çocukluğundaki neşeli koşuş, artık farklı bir koşuşa dönüşmüştür.

İlk kez on beş yaşında hapishane (ıslahevi) ile tanışmış ve -farklı açılardan- daha sonra tanımadığı kurallar sonucunda da tekrar hapis cezasına çarptırılmıştır. Foucault'ya göre hapishane esas olarak suçun öznel bir sorun halinde algılanmasını sağlayarak, suçları ıslah etmeyi değil, “iyi çocukları” söz konusu yeni deneyim içinde, belirlenmiş normlara göre şartlamayı amaçlamaktadır.¹⁵⁴

Genet, sahte kimlik, yasa dışı sınır geçme, asker kaçaklığı ve en çok da hırsızlık gibi suçlardan hüküm giyer, yazdıklarında da bu dönemlerin izleri görülür. Yazarın yaşamdaki keskin tavrı ve eserlerindeki ustalığı tam da bu zıtların mutlaklığını ve benzerliklerini gözler önüne sermektir. Genet, kraliyet saraylarının da hapishanenin de güven verecek şekilde tasarlandıklarını söyleyerek her iki yapının da “benzerliklerini” ortaya koyar.¹⁵⁵ Bu noktada söz konusu yapıların kime güven vermeye çalıştığını düşünmek anlamlıdır.

Yazarın *Sıkıyönetim*¹⁵⁶ oyununda belirttiği gibi, iyi ve saygın kişiler kendi varlıklarının bir güvencesi olarak hapishaneyi kötülerken, dışlanmış kişiler kendi kimlikleri ile birlikte hapishaneyi yüceltmektedir. Şüphesiz, Genet yaşadıklarından bağımsız biri değildir. Ama eserlerini ve destek verdiği mücadeleleri sadece kendi yaşamından bir iç dökme olarak okumak da eksiklik olacaktır. Yazar, yaşamını olduğundan farklı bir şey gibi göstermeye çalışmadığını onu tüm pisliği ile ortaya koyduğunu çünkü en pis göstergelerin aynı paralellikte büyüklük de içerdiğini belirtmektedir.¹⁵⁷ Genet eserlerinde açıkça görülmeyen ama varlığı hissedilen

¹⁵³ Elif Demirkaya, “Bozguncu ve Göçebe”

<https://www.e-skop.com/skopbulten/bozguncu-ve-gocebe-jean-genet/899> (E.T. 15/12/2019)

¹⁵⁴ Michel Foucault, Büyük Kapatılma, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, 2015, s. 17

¹⁵⁵ Elif Demirkaya, “Bozguncu ve Göçebe”

<https://www.e-skop.com/skopbulten/bozguncu-ve-gocebe-jean-genet/899> (E.T. 15/12/2019)

¹⁵⁶ Sıkıyönetim, Jean Genet'nin yazdığı ilk oyundur. Yazar, oyunu 1947 yılında kaleme almıştır.

Oyunda hapishanedeki arkadaşlık ve iktidar ilişkileri konu edilir.

¹⁵⁷ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.21

şiddet atmosferi ile izleyiciyi tedirgin etmekte ve izleyiciye kendi kimliklerini özgüvenle sabitledikleri alanın kayganlığını hissettirip huzursuz bir yüzleşme yaratmaktadır.¹⁵⁸ Genet, bunu bilerek yapar, sınırları bulanıklaştırır, yazısını da -oyunlarında dekor ile de- bu çerçevede kurar.

Yazar, iç içe geçirdiği kavramlar ile sert bir yüzleşme yaratır, kötülükten seslenir.

“Jean Genet dengesi oynak, profili belirsiz, yüzü kabul edilemez olan, tamamen silahsız enfes düşmanı, bir üfleyişte devrilen düşmanı, çoktan aşağılanmış, bir işaretle kendini pencereden atan köleyi, yenik düşmanı -kör, sağır, dilsiz- arıyor, veya bulmak istiyor, veya keşfetmek, hiç mi hiç keşfetmemek istiyor.”¹⁵⁹

Şüphesiz, yaşamı boyunca söz konusu “açık düşmanı” arayan, yerleşik ahlak ve iktidar düzenini eleştirirken bahsettiği keşfi yaşayan, taraf tutan yazar, aynı zamanda içinde bulunduğu/zorunda kaldığı durumların “bedellerini” de ödemiş biridir. Yaşamı boyunca birçok suça karışmış ve hukuk “nesnesi” haline de gelmiştir. Yazara göre, her suçlunun içinde bir yargıç bulunur ama aynısını tam tersi için söylemek pek mümkün değildir.¹⁶⁰ Hukuk, hapisanede olan biri için ne ifade etmektedir? Yazara göre, üzerinden durulması gereken esas konulardan biri budur.

2.1.6 “Kötü Adamın” Gözünden Hukuk

Günlük hayat içinde hukuk diyince büyük ölçüde aklımıza ilk gelenler yasalardır. Söz konusu yasalar, ardında bir sürü tartışmayı, tanımı, koşulu, erişilebilirliği taşımaktadır. Ancak hukukun, insana ne olduğunu somut olarak görebilmesi için toplumdaki değişimi de görmesi gerekmektedir. Bu bakış açısı Amerikan hukuki

¹⁵⁸ Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, Defter Dergisi, Sayı:30, 1997, s. 41

¹⁵⁹ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 9

¹⁶⁰ A.g.e., s. 17

realizmi akımı ile örtüşmektedir. 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan akıma göre, hukuk ileriye dönük bir soru¹⁶¹ olmalıdır, realistlere göre toplum sürekli değişmektedir ve hukukun, bu değişime -mümkün olduğunca- ayak uydurması gerekmektedir.¹⁶²

Bu akım içindeki yazarlara göre hukuk, esas olarak mahkemelerin verdiği kararlar ile somut bir hal almaktadır.¹⁶³ Dolayısıyla bu değişim, verilen kararlara da yansımalıdır. Genet ise yargıçların da yaratıcı olmaları ve bu sebeple ömürleri boyunca en fazla dört veya beş hüküm vermeleri gerektiğini belirtir.¹⁶⁴ Toplumdaki değişimi hesaba katmanın ve kararlardaki somut etkisini göz önünde bulundurmanın yolu Holmes'a göre hukuka kötü adamın gözünden bakmaktan geçmektedir.¹⁶⁵ Söz konusu yaklaşım, hukukun nasıl algılandığına dair bir bakış açısı sunmaktadır. "Kötü adam" Genet, *Hırsızın Günlüğü* adlı eserinde yasa açısından daha önce hırsızlık yaptığı için yaşadığı tehlikenin sadece hırsızlık yaptığı anda değil, hayatının her anında olduğunu belirtir.¹⁶⁶ "Kötü adam" hakkında verilen karardan açıkça -uzun vadede de- etkilenmektedir ve hukuk onun için bu şekilde somut bir hal almaktadır, arkasındaki tartışmalar, ahlaksal ilkeler ve kabul görmüş koşullar ile değil.¹⁶⁷ Bu bakış açısı, hukukun kesinliğine ve keskinliğine dair algıyı tekrar düşünmemizi sağlamaktadır. Jerome Frank'a göre, bu algıyı yaratan çocukluktan gelen inançlardır.¹⁶⁸ Çocuklar, olayları kontrol edecek ve onları koruyacak birini aramaktadır. Ancak insan büyüse bile bu arayışı devam etmekte yalnızca kişilerin yerini soyut kavramlar almaktadır. Uzun vadede, hukuk babanın

¹⁶¹ Kasım Akbaş Melike Belkıs Aydın, Sevtap Metin, Ertuğrul Uzun, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017, s.80

¹⁶² A.g.e., s.75

¹⁶³ A.g.e., s.80

¹⁶⁴ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 28

¹⁶⁵ Aktaran: Kasım Akbaş Melike Belkıs Aydın, Sevtap Metin, Ertuğrul Uzun, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017, s.80

¹⁶⁶ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.193

¹⁶⁷ Aktaran: Kasım Akbaş Melike Belkıs Aydın, Sevtap Metin, Ertuğrul Uzun, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017, s.80

¹⁶⁸ A.g.e., s.83

yerine ikame etmeye başlamaktadır.¹⁶⁹ Bu durumda Genet'nin "baba" tarafından benimsenmemiş, bunun yanı sıra babayı eleştirmeye "cüret etmiş" biri olduğunu söylemek mümkündür. "Ölü bir anneden sakat doğan"¹⁷⁰ Genet, babasını da bilmeyordur. Aslında Genet -esas olarak burada baba olarak kurgulanan- otoritenin varlığını ve benimsediği kuralları sorgulamaktadır. Bütün bu koşullar altında insanın neyi "ben"imsediği etrafında dönüp durduğumuz bir sorudur. Benimsemek, sınırları ötekine karşı kapatmak veya kendi içine kapanmak değil, aksine toplumsal sınırların birbirine yabancı olan ve yabancı kalmak isteyenler dahil herkese açık olmasıdır.¹⁷¹

Peki, Genet'nin içinde yer alan hırsız, hain ve eşcinsel kendi aralarında nasıl karşılaşır? Açıkçası o içinde barındırdığı "sıfatlar" açısından böyle bir kaygı taşımamaktadır. Said'e göre, Genet zaten sabit bir kimlikte kalmayan, kimlikler arası gezen biridir.¹⁷² "Ben eşcinsellikten bahsetmeye tamamen hazırım, çok hoşuma giden bir konudur. Onu bir lanet olarak görmek istiyorsanız, sizin bileceğiniz iş, bense onu bir lütuf olarak görüyorum."¹⁷³ derken de, Genet bu noktada bir "dert" varsa, bu derdin onun değil, toplumun derdi olduğunu belirtir. Bu noktada "cinsiyet" in dediğimiz kavramın en başından beri toplumsal cinsiyet olduğunu¹⁷⁴ hatırlamak gerekir. Kimlik, cinsellik ve toplumsal cinsiyet üzerinden temellendiği sürece, toplumsal cinsiyet normlarına uymayan ve bu varlığı "dengesiz" veya "süreksiz" olan kişilerin tanınması ve tanımlanması alanında kişi kavramının kendisi de şüpheli bir hale dönüşmektedir.¹⁷⁵ Şüpheli mefhumu Genet

¹⁶⁹ A.g.e., s.83

¹⁷⁰ Mehmet Arısan, "Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik", Defer Dergisi, Sayı:30, 1997, s. 39

¹⁷¹ Jürgen Habermas, "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, çev. İlknur Ata, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.9

¹⁷² Edward W. Said, Geç Dönem Üslubu, Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 100

¹⁷³ Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 25

¹⁷⁴ Judith Butler, Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s.52

¹⁷⁵ A.g.e., s.66

için de tercih edilebilecek anlamsız bir tanım değildir. Zaten ona göre erkeklik algısı da her zaman bir oyundan¹⁷⁶ ibarettir. Giyinen roller ve aslında yaşamın kendisi asla tanımlanamayan bir grifitliği barındırmaktadır. Yazar, kendisine de çok önem atfetmez, neyin içinde olduğunu bilerek ve yine de orada sabitlenmeyerek ilerlemektedir. Otobiyografik sayılan eseri *Hırsızın Günlüğü*'nde içine yerleşen bozgunculuk duygusunun temel ilişkileri reddettiğini¹⁷⁷ yazar. Genet'nin kendi benliği de diğer benliklerle oluşan her karşılaşmada çözümlenir ve tekrar oluşur.¹⁷⁸ Aynı etkinin “bozguna uğrattığı” kişilerde de gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü yazarın eserlerini okumak da isyanın, tutkunun, ölümün, yeniden doğumun iç içe geçtiği alanları görmek ve onun sahip olduğu çizgi dışı özelliklerini fark etmektir.¹⁷⁹ Genet, bu tanımların ve kuşatılmışlığın içinde yaşamını, gerçek ve kendi yaşamını, sahip olduğu tutkuları ve riskleri farklı bir şekilde yaşamak ister¹⁸⁰ ve bu yolu hem kendine hem de topluma rağmen sürdürür. İçindeki ve dışındaki gerçekliği birleştirmeye çalışarak devam eder, elinden geldiğince yüzleşir.

“İşte ben böylece yalnızca açlığı, bedenim küçük düşmesini, yoksulluğu, korkuyu, aşağılığı tanıdım. Bunca sıkıcı davranıştan bir takım övünme nedenleri elde ettim. Kuşkusuz ben buyum, diyordum kendi kendime, ama hiç olmazsa bunun bilincindeyim; bunca bilinçlilik utancı yok edip, bana az bilinen bir duygu veriyor: Bu duygu, gururdur. Beni hor gören sizlerin de mayasında böyle bir dizi mutsuzluktan başka bir şey yok ama hiçbir zaman bunun bilincinde olamayacak; yani kendi

¹⁷⁶ Jean Genet, *Metis Seçkileri* Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev.Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 27

¹⁷⁷ Jean Genet, *Hırsızın Günlüğü*, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32

¹⁷⁸ Elif Demirkaya, “Bozguncu ve Göçebe”

<https://www.e-skop.com/skopbulten/bozguncu-ve-gocebe-jean-genet/899> (E.T. 15/12/2019)

¹⁷⁹ Edward W. Said, *Geç Dönem Üslubu, Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik*, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.99

¹⁸⁰ Tahar Ben Jelloun, *Jean Genet: Yüce Yalancı*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 120

mutsuzluğunuza değil, insanlığı oluşturan mutsuzluğa kafa tutmanızı sağlayacak bir gücü tanımayacaksınız.”¹⁸¹

Genet'nin meydan okuyan hali yaşamı boyunca farklı açılardan devam eder. O “hain” olmayı kabul eder ama asla “işbirlikçi” değildir.¹⁸² Genet, hainlikte belki de insanın inkarı olma zıtlığını, işbirliğinde ise egemen sistem ile tahakküm ilişkileri arasında yitip gitmeyi bulur.

“Ne var ki içimdeki kurbanı ve suçluyu geceleyin dışarı çıkarıyor, fırlatıyor, bir yerde birbirlerine kavuşturuyorum ve sabaha doğru kurbanın ölümünü, suçlunun da zindana ya da giyotine gitmesine ramak kaldığını öğrenince büyük heyecan duyuyorum.”¹⁸³

Şüphesiz, bir topluluk içinde sadece mesafeler, zıtlıklar, kategoriler yoktur. Sınırları ve “uçları” göstermek içinde bulunduğumuz çerçeveyi hatırlamak içindir. İçinde yer alabileceğimiz bütünlükten, topluluktan bahsetmek ve onu aramak mümkündür. Habermas'a göre, “Biz”i oluşturmak; geçirgen sınırlarını daima genişleten ve öteki ile bizden biri olarak dayanışma gösteren bir topluluk haline gelmek ile mümkündür.¹⁸⁴

¹⁸¹ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997,, s. 103

¹⁸² Tahar Ben Jelloun, Jean Genet: Yüce Yalancı, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 54

¹⁸³ Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997,, s. 18

¹⁸⁴ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, çev. İlknur Ata, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.9

2.2 ÖTEKİLEŞTİRME VE AYRIMCILIK KAPSAMINDA AYRIMCILIĞIN HUKUKSAL BOYUTU

2.2.1 Öteki Kavramı Çerçevesinde Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı

Gözenekli ve sınırlarını sürekli öteye taşıyan bir topluluk, ancak eşitlik temelinde ve kapsayıcı bir zeminde oluşabilir. Eşitlik de çok boyutlu bir karaktere sahiptir ve elde edilmiş durum değil, sürekli üretilmesi ve desteklenmesi gereken bir idealdir.¹⁸⁵ Peki bu “ideali” oluşturmanın nasıl bir yolu olabilir? Young’a göre, demokratik bir toplum etkili bir tanınma mekanizması, aykırı görülebilecek seslerin de duyulmasına olanak sağlayan, baskı altındaki grupların da kendilerini ifade edebildikleri bir sistem dahilinde gerçekleşebilmektedir.¹⁸⁶ Bu noktada eşitlik algısından ve ayrımcılık kavramından bahsetmek yerinde olacaktır.

Eşitlik kavramının ilk ve genel tanımı büyük ölçüde 2300 yıl önce Aristo’nun ortaya attığı eşit durumda olanlara eşit muamele, farklı durumda olanlara ise farklı muamele edilmesi düşüncesidir.¹⁸⁷ İçeriği ve çerçevesi zaman içinde farklılıklar göstermiştir, bir anlamda toplumsal ve siyasal yargılara bağlı kalmıştır. Modern çağa kadar ise eşitlik kavramından bir ilke olarak bahsetmek pek mümkün olmamıştır. Eşitlik tanımı, ilk kez “eşitlik ilkesi” olarak Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 1. maddesinde (İnsanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar.) yer almıştır. Benzer bir yaklaşım yaklaşık 160 yıl sonra kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 1.maddesinde “Bütün insanlar özgür ve onur ile haklar bakımından eşit doğarlar...” ifadesi ile dile getirilmiştir.¹⁸⁸ Artık

¹⁸⁵ Ahmet İnel, “Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik”, Birikim Dergisi <https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/263/firsat-esitligi-degil-esitlik#.XXj1I5MzbBI> (E.T. 15/12/2019)

¹⁸⁶ Aktaran: Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Elif Sandal Önal, “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar; Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.13

¹⁸⁷ Ulaş Karan, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.37

¹⁸⁸ A.g.e., s.35

günümüzde eşitlik ilkesi insan hakları konulu uluslararası sözleşmelerin temel bir parçasıdır. ¹⁸⁹ Bugün, eşitliği şekli eşitlik ve maddi eşitlik olarak iki çerçevede tanımlamak mümkündür. Şekli eşitlik, eşit durumda olanların eşit muamele görmesinin ve ayrımcılık yapılmadığı sürece mevcut durumun korunmasının yeterli olacağını öngörmektedir. Bu durumda diyebiliriz ki şekli eşitlik, herkesin eşit koşullara sahip olduğu varsayımıyla hareket etmektedir. ¹⁹⁰ Bu yaklaşım -yukarıda bahsettiğimiz gibi- Aristo'nun görüşüne paralel bir yaklaşımdır. Şekli eşitlik temelde “tamamen aynı” olan iki kişinin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Ancak böyle bir durumun tam olarak gerçekleşmesi neredeyse hiç ihtimal dahilinde değildir. Şekli eşitlik, doğrudan ayrımcılığın önlenmesi için yeterli görünse de, gerçek anlamda eşitliğin oluşmasını sağlayamamaktadır.¹⁹¹

Maddi eşitlik ise, kişiler veya gruplar arasındaki farklılıkları olumlu anlamda göz önünde bulundurur ancak söz konusu kişileri direkt eşit veya aynı varsaymaz. ¹⁹² Bu tanım kapsamında mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve ayrımcılığı önlemek için çeşitli düzenlemeler de gündeme gelebilmektedir. Maddi eşitlik, kişiler arasındaki farklılıkları yok saymadan, farklılıkları gözeterek bir eşitlik anlayışı kurmaktadır. Bu durumda denebilir ki; maddi eşitlik kavramını, şekli eşitlik kavramına yönelik getirilen eleştiriler sonucunda meydana gelmiştir.

Ayrımcılık, eşitlik idealini güvence altına alma hedefi ile çoğunlukla bir yasak olarak ele alınır.¹⁹³ Ayrımcılık yasağı, bize neyin hangi kıstas ve çerçeve kapsamında eşit olması¹⁹⁴ gerektiğini söylemektedir. Ayrımcılık yasağı, çoğu uluslararası sözleşme metinlerinde ve çeşitli ülkelerin anayasalarında yer almaktadır. Ancak ayrımcılık tanımında farklı hukuki görüşler nedeniyle bir

¹⁸⁹ A.g.e, s.35

¹⁹⁰ İdil Işıl Gül, Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı; Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.6

¹⁹¹ A.g.e., s.6

¹⁹² A.g.e., s.7

¹⁹³ Ulaş Karan, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.69

¹⁹⁴ A.g.e., s.70

ortaklaşma sağlanamamıştır. Ayrımcılık yasağını doğrudan ayrımcılık ve dolaylı ayrımcılık olarak ikiye ayırmak mümkündür.¹⁹⁵ Doğrudan ayrımcılık yasağı, benzer ve(ya) aynı konumda olan kişiler arasında fark oluşmasını engellemeyi amaçlarken¹⁹⁶, dolaylı ayrımcılık yasağı ise sadece farklı muameleleri amaçlamaz. Bu tanım kapsamında dolaylı ayrımcılık yasağı, herkes için aynı şekilde geçerli ve tarafsız olan, ancak bazı kişi ve(ya) kişi grupları üzerinde diğerlerinden farklı ve diğer gruplara göre olumsuz etkiler yaratan yasal düzenlemeler, uygulamalar ve tedbirler getirmeyi¹⁹⁷ kabul etmektedir.

Dolaylı ayrımcılık yasağı, şekli eşitlik tanımının bir ifadesi olarak tanımlanabilir. Ayrıca, iki ayrımcılık yasağı tanımının arasındaki temel fark, birincisinin farklı muameleyi yasaklarken, ikincisinin ayrımcı etkileri olan aynı muameleyi yasaklamasıdır. Bütün bu tanımlar çerçevesinde diyebiliriz ki, eş-saygı “aynı” olanlara değil, esas olarak “farklı” olması sebebiyle diğerine, ötekine gösterilmesi üzerinden temellenmelidir.¹⁹⁸

2.2.2 Ayrımcılık Yasağının Uluslararası Sözleşmelerdeki Yeri

Günümüzde, ayrımcılık yasağını kapsayan birçok uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Ancak uluslararası hukuk çerçevesinde ayrımcılık kavram olarak ilk kez İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde kullanılmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilmiştir. Bildirgenin ilk iki maddesinde herkesin hak öznesi olduğu ve ırk, cins, siyasi, din, dil ve benzeri sebeplerden ötürü kimsenin bu haklardan mahrum bırakılamayacağı

¹⁹⁵ İdil Işıl Gül, Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı; Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.13

¹⁹⁶ A.g.e.,s.13

¹⁹⁷ A.g.e., s.15

¹⁹⁸ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, çev. İlknur Ata, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.9

ve hiçbir ayırım gözetmeksizin herkesin hak ve özgürlüklerden yararlanabileceği vurgulanmaktadır.¹⁹⁹

16 Aralık 1966 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na ikiz sözleşmeler olarak bilinen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme²⁰⁰ kabul edilmiştir. Sözleşmenin ikinci maddesi ayrımcılık yasağından temellenmektedir. Üçüncü maddesinde ise, kadın ve erkeklerin sözleşmede yer alan bütün medeni ve siyasi haklardan eşit şekilde yararlanmasını güvence altına almaktadır. İkiz sözleşmelerin diğeri olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme²⁰¹ de benzer bir paralellelikle oluşturulmuştur.

Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi²⁰², Engelli Hakları Sözleşmesi²⁰³, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme²⁰⁴, Uluslararası Çalışma Örgütü çerçevesindeki İstihdam ve Meslek Ayrımcılığına İlişkin Sözleşme²⁰⁵, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi²⁰⁶ farklı kapsamlarda ayrımcılığın önlenmesi konusunda ilgili hakları güvence altına almaktadır. (Ayrıca bazı sözleşmelere dair ek protokoller oluşturulmuş ve söz konusu haklar genişletilmiştir.) Kadınlara Karşı Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi

¹⁹⁹ https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (E.T. 18/12/2019)

²⁰⁰ <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaralliskinSozlesme.pdf> (E.T. 18/12/2019)

²⁰¹ <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf> (E.T. 18/12/2019)

²⁰² <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf> (E.T. 18/12/2019)

²⁰³ <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinalliskinSozlesme.pdf> (E.T. 18/12/2019)

²⁰⁴ <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrımcılığınınOrtadanKaldırılmasınaDairSozlesme.pdf> (E.T. 18/12/2019)

²⁰⁵ https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm (E.T. 18/12/2019)

²⁰⁶ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx> (E.T. 18/12/2019)

Sözleşmesi'nin özellikle ilk maddesi kadınlara karşı ayrımcılık²⁰⁷ terimini tanımlamış, cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Avrupa Konseyi kapsamında imzalanan ilk insan hakları sözleşmesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi²⁰⁸'dir ve 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmıştır. Sözleşmenin 14.maddesi ile ayrımcılık yasaklanmaktadır. (İlgili maddede “cinsiyet” terimi geçse de cinsel yönelim terimi geçmemektedir, bu konudaki ayrımcılığın yasaklanması “diğer statü” altında değerlendirilmelidir.) Sözleşmenin 8.maddesinde güvence altına alınan özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini nedeniyle ayrımcılığa uğrayan kişileri kapsadığını belirten mahkeme kararları²⁰⁹ da bulunmaktadır. Ayrıca sözleşmenin 12 numaralı ek protokolü ile ayrımcılığın yalnızca sözleşme bazında değil, genel olarak yasaklanması güvence altına alınmaktadır.

22 Kasım 1969 tarihinde imzalanan Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi²¹⁰, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile güvence altına alınan medeni, siyasal, ekonomik hakları kapsayan bölgesel bir sözleşmedir. Sözleşmede ayrımcılığı doğrudan yasaklayan maddeler bulunmaktadır.

²⁰⁷ https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf (E.T. 18/12/2019)

²⁰⁸ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (E.T. 18/12/2019)

²⁰⁹ http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Publikationen%20Archiv/Ortak%20Yay%C4%B1mlar/2012/lgbt_ictihat_kitap_web_dusuk.pdf (E.T. 18/12/2019)

²¹⁰ <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm> (E.T. 18/12/2019)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GENET TİYATROSUNDA BİR ÖTEKİLEŞTİRME PRATIĞI OLARAK *QUEER*

3.1 Genet Tiyatrosu ve *Queer* Kavramı

Çalışmanın son bölümünde -kendisini de tanımladığı şekliyle- hırsız, hain ve eşcinsel olan Genet'nin “çizgi dışındaki sıfatlarından” eşcinsel üzerinden ilerleyerek öteki-ötekileştirme ilişkisi iki oyun metni üzerinden irdelenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda yazarın *Hizmetçiler* ve *Balkon* adlı oyunları ele alınacaktır. Cinsellik ve iktidar ilişkileri çerçevesinde ilerlemesi ve bütün bunları da oyun içinde oyunlar ile -öteki kavramı gibi- birbirinden yansıyan insanlar üzerinden temellenmesi söz konusu metinlerin seçilmesindeki ana etkidir. Oyunlar, toplumsal rollere ve aynalar ile birbirinden yansıyarak oluşan insan tanımına vurgu yapmaktadır.

Metinlerde ötekileştirme pratiği olarak *queer* incelemesi, cinsellik ile ilgili bilgi ve kavramların oluşumunu sadece yasa veya baskı çerçevesinde değil, iktidar tanımı²¹¹ ile çözümleme yoluyla temellenmiştir. Burada amaç, Genet'nin tiyatrosundan yola çıkarak, “gerçeklik” kavramını, iktidar ilişkilerini ve birlikte yaşamı öteki(leştirme) kapsamında tekrar düşünmektir. Yazar, metinlerde oluşturduğu karşılaşmalar ile bu alanı sağlamaktadır. Genet'nin eserlerinde esas vurgulanan söylenenin doğruluğu, karakterlerinin neler hissettiği ya da düşündüğü değildir, yazarı ve kurduğu karakterleri hareket ettiren ivmedir.²¹² Genet tiyatrosunda bu ivmeyi, itici gücü irdelemek, durumun beslendiği yeri bulmakla eşdeğerdir. Yazar, kaybedenlerin ve karanlıkta kalanların hikayelerini anlatarak yüzü sürekli olarak “başarıya ve onaylanana” dönük olanlara yeni bir şeyler söyler. Kaybedenlerin, “başarı” kelimesi dışında kalanların da var olduğunu resmetmektedir. Bu resim dahilinde, eğer başarısızlığı, iktidarın egemenliğine boyun eğmeyi reddetmek ve tahakküm

²¹¹ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 69

²¹² Edward W. Said, *Geç Dönem Üslubu, Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik*, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.95

ilişkilerini eleştirmek olarak tekrar düşünürsek, “çuvallamak” iktidarın bütünsel olmadığını ve alternatiflerin de söz konusu egemenin içinde yer aldığını göstermeye başlayacaktır. ²¹³ Başarısızlık, iktidar ilişkilerini yeniden düşünmek bir alan açmaktadır. *Queer* çalışmalar, tam da bu noktadan hareketle baskın sistemlerin içindeki alternatiflerin düşünülmesini sağlar. ²¹⁴ Üstelik, bütün bu kavramların çok değişkenli tanımlara sahip olduğunu hatırlatır. *Queer* tanımı, sadece eşcinsel arzuyu ve özgürleşme modellerini temsil eden sözcüklerin son terimi değildir. Hem bu konudaki devamlılığı hem de kopuşu kapsamaktadır. Çünkü *queer*, kimlik kategorilerinin politik anlamdaki temsil gücünde oluşturduğu “sınırlılıkların” yarattığı farkındalık ile yeni bir kavram ve “kimliklenme” ²¹⁵ olarak ortaya çıkmıştır. Tam da bu sebeple *queer* tanımı, kimlikler arasında aracı bir bağ oluşturmaktadır. ²¹⁶

Oyun incelemelerinin öncesinde, Genet’in içinde yer aldığı tiyatro akımından bahsetmek yazdığı eserleri daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yıkım, kayıplar ve hayal kırıklıkları sonucunda yaşamın kendisinin mantığa aykırılığını temel alan ve daha öncesinde bilinen tüm sanatsal akımlara olan uyumu bozarak ortaya çıkan tiyatro akımına “absürd tiyatro” (uyumsuzluk tiyatrosu) denir. ²¹⁷ Bu tiyatro akımı, savaşın getirdiği umutsuzluğu ve o yılları yaşayan insanların ruh halini anlatır. Milyonlarca insanın ölümü, kentlerin yıkımı, kitlesel kayıplar gibi insan aklının kavramakta zorlanacağı dehşet verici yıllar, insanın “iyiliğe ve umuda” olan inancını yerle bir etmiştir.

²¹³ Judith Halberstam, *Çuvallamanın Queer Sanatı*, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129

²¹⁴ A.g.e., s. 129

²¹⁵ Annamari Jagose, *Queer Teori: Bir Giriş*, Çev. Ali Toprak, Notabene Yayınları, İstanbul, 2017, s. 99

²¹⁶ A.g.e., s.99

²¹⁷ Sevda Şener, *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.297

Absürd,²¹⁸ Fransızca kökenli bir kelime olup “saçma” anlamına gelmektedir. Absürd tiyatro anlayışına göre de gerçek, usa uygun tarihsel bir örgü içinde değişmez bir düzen olarak değil, anlaşılabilir ve açıklanamaz bir karmaşa olarak algılanmalıdır.²¹⁹ Ancak bu noktada vurgulanması gereken absürd tiyatronun, aklın erişemediği yaşantılar veya akla ters düşen bir yaklaşım olmadığıdır. Aksine sorunları irdeleyen, eleştiren, onların temeline inmeye çalışan ve bilinçaltına indikçe de onları yüzeye çıkartmaya çalışan bir bilinç ve akılcı bir tavır ile karşılaşılır.²²⁰ Söz konusu yaklaşım, günlük ve gerçekçilik düzeyinde toplumsal kuralların, gelenek ve göreneklerin, alışkanlıkların sabit hale getirdiği kalıplar ile hayat arasındaki tutarsızlığı ve uyumsuzluğu temel almaktadır.²²¹ Tam da bu nedenle, İpşiroğlu absürd tiyatro yerine “uyumsuz tiyatro”²²² demeyi tercih eder. (Genet’in tavrı ve bu tez konusu kapsamında “uyumsuz tiyatro” kavramını kullanmak daha doğru bir tercih olmaktadır.)

Yaşanılan kayıplar ve hayal kırıkları ile bütün bu uyumsuzluk nehrinde, insan içinde yaşadığı dünyada kendini sürgünde gibi hissetmektedir.²²³ Uyumsuz tiyatrodaki belirlenmiş, netleşmiş ilke ve kurallardan bahsetmek pek de mümkün değildir. Bu anlayış, tiyatro akımının yapısına, görüntüsüne ve diline de yansımıştır. Söz konusu akım içinde sayılabilecek yazarların her birinin kendine ait bir deyişi ve düzenlemeleri vardır.²²⁴ Her ne kadar ortak bir ilkedden bahsetmek mümkün olmasa da, bu tiyatro akımı döneminin toplumsal koşullarının ve birikiminin oluşturduğu ortak bilincin karşılığıdır.²²⁵ Bütün toplumsal olayların ve meydana getirdiği yıkımların neticesinde, uyumsuz tiyatro yaşamın boşunallığını, anlamsızlığını ele almakta ve gerçekliğini sorgulamaktadır.

²¹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://www.sozluk.gov.tr/>

²¹⁹ Sevda Şener, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.297

²²⁰ Zehra İpşiroğlu, Uyumsuz Tiyatrodaki Gerçekçilik, MitosBoyut Yayınları, 1996, İstanbul, s. 11

²²¹ A.g.e., s. 11

²²² A.g.e., s. 11

²²³ Sevda Şener, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.298

²²⁴ A.g.e., s.297

²²⁵ A.g.e., s.298

İnsan, gerçeğin mantık dışı olduğunu kavradıktan sonra ancak ondan sonra varoluşunun bilincine varabilmektedir.²²⁶ İki büyük dünya savaşının ardından, insanın ürettiği sanata, bilime, değerlere olan inanç azalmıştır. Bir anlamda bütün bu kavramlar, dehşet verici yıkımların ve kayıpların önüne geçememiştir. Varlık ve gerçek sorgulanmalıdır. Yaşam bir kaostan meydana gelmektedir. İnsan, dünyanın saçmalığı içerisinde kendi yaşamına yabancıdır. Benzer düşünceler daha önce varoluşçu yazarlar tarafından da dile getirilmiş olsa da bu yazarlar o güne dek alışılmış anlatım tekniklerine bağlı kalmışlardır. Oysa ki, uyumsuz tiyatro yazarları anlatım tekniklerini de içinde buldukları “uyumsuzluğa” paralel bir şekilde tekrar oluşturmuşlardır. Yazarlar, varolmanın sıkıntısını sahnede bulunmanın sıkıntısı ile belirtmişler, uyumsuzluklarını da metinlerin dili, kurgusu ve biçimi ile yansıtmışlardır.²²⁷

Madem ki insanın içinde bulunduğu durum akıl ve mantık ile açıklanamaz bir hale gelmiştir, o vakit gerçek adına dile gelen bütün formüller bir uydurmadan ibarettir.²²⁸ İnsanın içinde bulunduğu durumu kavrayabilmesinin tek yolu da söz konusu saçmalığın farkına varması ve kabul etmesidir. Bütün kayıpları, modern insanın anlam arayışını ve algılarını temel aldığımızda uyumsuz tiyatronun, içinde bulunduğumuz zamanı en gerçek biçimiyle gösteren bir yansıma olduğu düşünülebilmektedir.²²⁹ Bu durumu tespit eden yazarlar, gerçekliğe dair bir oyuk açmışlardır. Gündelik algılara, hakikate şüphe ile yaklaşan söz konusu yazarlar, oyunun akıl dışı ve gerçek ötesi kimliğinde nefes alacak alan bulmuşlardır.²³⁰

²²⁶A.g.e., s.301

²²⁷ Beliz Güçbilmez, “Absürd Tiyatroda İroni”, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 15. Sayı, 2003, s.134

²²⁸ Sevda Şener, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.302

²²⁹ Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 24

²³⁰ Banu Çakmak, “Absürd Tiyatroda ‘Oyun’ Kavramı ve Samuel Beckett’in Oyun Sonu ile Jean Genet’in Balkon Adlı Oyunlarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 34.Sayı, 2012, s. 54

Öyleyse tiyatro, söz konusu uydurma gerçeği yansıtmaktansa onun uyumsuzluğunu gözler önüne sermelidir.²³¹ Uyumsuz tiyatronun temel anlayışı, oyunlardaki akışa, diyaloglara ve seyirci ile olan iletişim(siz)liğine de yansımıştır. Bahsedilen “uyumsuzluk” çerçevesinde bilinen sanat biçimlerinden de vazgeçilmiştir. İnsanlar arasındaki konuşmalar manasız bulunmakta ve görsel anlatıma da çok önem verilmektedir. Anlamın ve iletişimin imkansızlığından ötürü diyaloglar ve dil yapısı bozulup değişmektedir. Seyirci oyunu, insanın kendi yaşamını bir yabancı gibi sürdürmesine benzer bir halde alışkın olduğu tiyatro çerçevesinin dışında ama kendi hayatına bir ışık tutarak izlemektedir.²³² Uyumsuz tiyatrodaki yaşamın anlamsızlığı ve akla aykırılığı kahramanlar yerine karşı-kahramanlar koyarak, zaman ve mekan kavramını ve olay örgüsünü alışılmışın dışında kullanarak bir anlamda karşı-tiyatro²³³ olarak kurulur. Hayatın saçmalığının ve anlamsızlığının bu şekilde yansıtılabileceği düşünülmektedir.

“Ben tiyatroya, sahnede (tek bir kişide veya çoklu bir kişi yardımıyla ve masal biçiminde yeniden oluşturulmuş) kendimi görmek için giderim, kendimi göremeyeceğim veya hayal edemeyeceğim- buna cesaret edemeyeceğim- ama yine de olduğumu bildiğim şekilde.”²³⁴

Öleceğini bile bile yaşayan insanın bir şey elde etme çabası -dolayısıyla “iyilik” algısı- sorgulanmalıdır. Bu çerçevede söz konusu akım, bize “kötücül” bir yerden seslenmektedir. Uyumsuz tiyatroya göre, içinde bulunduğumuz bütün bu “saçmalığa” uyumsuzluk göstermek, bir nevi protestodur.²³⁵

²³¹ Sevda Şener, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.302

²³² A.g.e, s.302

²³³ A.g.e., s.302

²³⁴ Jean Genet, Hizmetçiler-Balkon- Paravanlar Nasıl Oynanmalı, Çev. Ece Korkut, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s.11

²³⁵ Sevda Şener, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s.301

3.2 Hizmetçiler Oyunu ve Bir Ötekileştirme Pratiği Olarak *Queer*

Genet'nin *Hizmetçiler (Les Bonnes)* adlı ikinci oyunu ilk defa 1947 yılında sahnelenmiştir.²³⁶ *Hizmetçiler* oyunu, *Sıkıyönetim* oyunundan daha sonra yazılmasına rağmen yazarın sahnelenen ilk oyunudur.²³⁷ Hizmetçiler, bir hizmetçinin zarif bir hanımefendiyi giydirdiği sahne görüntüsü ile başlar. Mekan, XV. Louis tarzında döşenmiş bir yatak odasıdır, vakit akşam vaktidir. Hanım kibirli, hizmetçi ise itaatkar görünür. Her ikisi de fark edilir bir biçimde birbirleriyle alay eder, birbirini iğnelerler. Aralarında bir aşığılamanın olduğunu söylemek mümkündür. Zaman ilerledikçe, aralarındaki gerginliğin dozu artar.

“Hanımefendi: Sürtünme bana. Geri çekil. Tekeler gibi kokuyorsun. Geceleri uşaklarla buluştuğun ahırların hangi kokuşmuş kerevetinden getiriyorsun bu kokuları? Ahır mı? Hizmetçi odası mı? Tavan arası mı?”²³⁸

....

“Hizmetçi: Güzelleşin, güzelleşin ki onları daha çok küçümseyesiniz. Ama artık bize vız geliyorsunuz. Kokularımızla, kılığımızla, size olan kinimizle yoğrulduk.”²³⁹

Gerginlik o kadar yükselir ki, hizmetçi hanımın boğazını sıkmak üzeredir. Derken bir anda saatin alarmı çalar ve bütün sahne bozulur. O anda aslında hizmetçilerden birinin hanımefendi yerine geçtiği ve kendi aralarında “hanım-hizmetçi” oyunu oynadıkları anlaşılır. Claire diye bahsedilen hizmetçinin de gerçek adı aslında Solange'dır, hanımı oynayan hizmetçinin adı ise Claire'dir. Aralarındaki oyunda, hizmetçiler de yer değiştirmiştir. Hizmetçilerin, hanımefendi eve dönmeden her şeyi eski haline getirmeleri gerekir. Anlarız ki, hizmetçiler “hanımları” evde

²³⁶ Jean Genet, *Hizmetçiler*, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.1

²³⁷ Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, *Defter Dergisi*, Sayı:30, 1997, s. 46

²³⁸ Jean Genet, *Hizmetçiler*, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.11.

²³⁹ A.g.e., s.16

olmadığı zamanlarda itaatkarlık ve başkaldırı çevresinde şekillenen bu düşsel oyunu tekrarlayıp dururlar. Çünkü hizmetçiler, kendilerinden daha güzel ve genç olan hanımlarına erotik bir sevgi ve güçlü bir nefret duyarlar.²⁴⁰

İki hizmetçi, isimsiz mektuplar yazarak -hanımefendinin sevgilisi olan-beyefendinin tutuklanmasına sebep olur. Onlar eşyaları eski haline getirirken çalan telefon ile beyefendinin kefaletle serbest bırakıldığını öğrenirler. Hizmetçiler, paniğe kapılırlar. Kendilerinin muhbirliklerinin ortaya çıkacağından korkarlar. Bütün bu olaydan kurtulmak için salıverilme haberini saklamaya ve eve geldiği zaman hanımefendiyi öldürmeye karar verirler. Hanım eve geldiğinde ona zehirli çay ikram ederler. Ancak hanımefendi tam zehirli çayı içecekken açık kalan ahizeyi fark eder. Hizmetçilerden biri de beyefendinin salıverildiği haberini ağzından kaçıtır. Hanım, çayı bir kenara bırakır ve sevgilisini almaya gider. İki hizmetçi de -bir anlamda- kaldıkları yerden “hanım-hizmetçi” oyununa geri dönerler. Hanım rolünü yine Claire oynar. Solange bir kere hanımı öldürme konusunda başarısızlığa²⁴¹ uğramıştır. Claire cesaretini gösterecektir. Ve Claire, hanımın içmediği zehirli çayı içer, hanımın kıyafetleri içinde ölür.

Hizmetçiler oyununun hikayesi, Christine ve Léa Papin kardeşlerin 1933 yılında hizmetçi olarak çalıştıkları evin hanımını öldürmelerinden esinlenmiştir.²⁴² Ancak söz konusu cinayet, oyunda yer alan ilişkiler ile ortaya çıkanla aynı değildir. Oyunda sadece bu olaydan esinlenilmiştir. *Hizmetçiler* oyunundaki başkaldırı toplumsal bir tavırdan oluşmamaktadır, bu isyanda yasaklanan bir yerden uzak kalanların hasreti ve hevesi vardır.²⁴³

²⁴⁰ Martin Esslin, *Absürd Tiyatro*, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 164

²⁴¹ Oyunda iki kız kardeşin arasında geçen anlatıma göre, Solange hanımefendiyi boğmayı planlamıştır ancak planını gerçekleştirememiştir. Detaylı bilgi için bkz. Jean Genet, *Hizmetçiler*, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964

²⁴² Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, *Defter Dergisi*, Sayı:30, 1997, s. 47

²⁴³ Martin Esslin, *Absürd Tiyatro*, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 165

Bu sebeple, söz konusu “karşı çıkma”, aslında törensel bir çerçeve edinir. Hizmetçilerden her biri, sırayla bu oyun çerçevesinde hem hayranlık duydukları hanım rolüne dair özlemlerini giderir hem de kendi “istenmeyen” hallerinin yarattığı nefreti dışa vurur. Ancak asla gerçek dünyada meydana gelmeyecek olan bu törensel hal, kendi içinde bir kısır döngü yaratır ve aradaki uçurum kapanmaz. Her iki taraf için de, bu kısır döngü ötekinden bağımsızmış gibi bir homojenlik algısı yaratır. Bu arzunun yerine getirilmesi için düzenlenen törensel edim de son derece absürd, uyumsuz bir haldir.²⁴⁴

Hizmetçiler oyununda, aydınlık ve karanlık imgelerinden ve ışığın iktidar nesnesi olarak görülmesinden bahsetmek mümkündür. Işık, bakışın geldiği yeri gösterir. Foucault, Bentham’ın Panopticon adlı mimari kurgusunda görülmeden gözetim altında tutmak yaklaşımıyla -ıslahevi, hapisane, hastane ve benzeri kapalı kurumlar- bakan ile bakılan üzerinde oluşan iktidar ilişkilerini açıklamaktadır. Panopticon²⁴⁵’da ortada bir kule ve kulenin etrafında halka şeklinde bir bina bulunmaktadır. Halka şeklindeki bina çeşitli hücrelere ayrılmıştır ve her hücrede ikişer pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden biri kuleye diğeri ise dışarı doğru bakmakta ve ışık bu yoldan hücreye gelmektedir. Gelen ışık sayesinde kulede olan bir gözetmen, her hücreyi görebilmekte ve takip edebilmektedir. Diyebiliriz ki, bakış ve ışık bir anlamda kontrol ve iktidar mekanizması olarak görülmektedir. Bu durum oyunda hizmetçilerin repliklerinde de dikkat çeker.

“Claire: Artık, takatim kalmadı, bu ışık beni öldürüyor...”²⁴⁶

...

“Solange: Bayanı gözetlemek için dışarı çok karanlık, öyle mi?”²⁴⁷

²⁴⁴ A.g.e., s. 166

²⁴⁵ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2019, s. 295

²⁴⁶ Jean Genet, *Hizmetçiler*, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.18

²⁴⁷ A.g.e., s.21

Oyunda hizmetçiler, ışığın hanım evde olmasa dahi her şeyi gördüğünü ve - bir anlamda- hafızada tuttuğu düşünürler. Yaptıkları hataları, işledikleri suçları gören ışığın her şeyi ortaya dökmesinden ve anlatmasından korkarlar.

“Solange: Omuzlarının kalıbını taşıyan perdeler, benim yüzümün çizgilerini gizleyen aynalar, çılgınlıklarımızı görmeye alışmış ampuller her şeyi ortaya dökcekler. Evet, ampuller her şeyi ortaya dökcek.”²⁴⁸

...

“Claire: Bırak beni. Şu ışıkları söndür. Yalvarırım, şunları söndür.”²⁴⁹

Hizmetçiler, ışığın yakalayıcılığından, takibinden ve tanıklığından yorulurlar. Karanlık, ışığın ve bir gözetmenin bakışından çok daha koruyucudur.²⁵⁰ Işık yarattığı etki, Claire’i yıpratmış ve oynadıkları oyun açısından da suçlayıcı olmuştur. Diğer yandan “dışarı” hanımın gelip gelmediğini görece kadar aydınlık değildir, onlar ışık altında kalırlar ve “bakan” haline bir türlü gelemeler. Söz konusu iktidar ilişkileri içinde cinsellikleri de bastırılır. Sonunda da ışığın her şeyi ortaya dökeceğinden endişe ederler. Ancak bu noktada, iktidarı tek bir merkezden ele almak yanlış olur. Çünkü iktidar, farklı ve sayısız noktadan hareketle ilişkiler içinde gezinir ve eşit olmayan bir şekilde ilerler.²⁵¹ Bu duruma oyun içinde de rastlamak mümkündür. Hizmetçilerin – birbirlerinden neredeyse ayrılmaz bir halde olmalarına karşın- kendi aralarında oluşturdukları hiyerarşiyi es geçmemek gerekir.

“Solange: Senin kininden, dolaplarından korkum yok. Ama dikkat et, ben senin ablanım.”²⁵²

...

²⁴⁸ A.g.e., s.31

²⁴⁹ A.g.e., s.34

²⁵⁰ Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2019, s. 296

²⁵¹ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 70

²⁵² Jean Genet, Hizmetçiler, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964,s.26

“Claire: Bu işin ünü benim olacak. Sen zehirleyemedin ama bayanı ben zehirleyeceğim. Sana da buyruklar vereceğim. Sıra bende!”²⁵³

Genet, *Hırsızın Günlüğü*'nde, Stilitano'nun “Aynalar Panayırı” denilen aynalar ile dolu bir kulübeden çıkışı sırasında nasıl sıkıştığını anlatır. Esere göre, bu aynalı panayırda aynalarla dolu bir kulübeye girip labirent içinden çıkış yolunu bulmak esastır. Dışarıdaki insanların eğlencesi ise çıkış yolunu arayan insanların durumunu izlemektir. Ama hikayenin -ve aslında Genet'nin hayatının- kahramanlarından Stilitano, aynalarla çevrili labirentten yolunu bulup çıkamaz, orada sıkışır kalır. Genet bu durumu şöyle anlatır;

“Stilitano yalnızdı. Onun dışında herkes bu işi becermişti. Dünya garip bir biçimde karardı. Her şeyi ve insanları ansızın örten gölge, benim bu umutsuzluk karşısındaki gölgemdi; çünkü artık öfkesinden bağırarak, camlara çarpacak durumda bulunmayan, kendisini izleyen meraklıların alay konusu olmaya boyun eğmiş Stilitano biraz önce çömelmişti; böylece bu oyunu sürdüremeyeceğini belirtiyordu.”²⁵⁴

Esslin'e göre bu imge Genet tiyatrosunun temelini oluşturur, anlatılan aynalar çıkmazında kalan, kendini saran çarpık yansımalarıyla kaplanmış, etrafındaki diğer kişilerle irtibat kurmaya çalışan ama cam engeller tarafından kuşatılan insanın imgesidir.²⁵⁵ Bu yansımalar, toplumsal rolleri ve öznenin öteki ile ilgili algısını hatırlatmaktadır. *Hizmetçiler* oyununda da ayna imgesinden bahsetmek mümkündür.

“Claire (Hanım rolünde): Vicdan azabından ve korkudan çarpılmış ağızlarınızla, kırış kırış olmuş dirseklerinizle, modası geçmiş

²⁵³ A.g.e., s.33

²⁵⁴ Jean Genet, *Hırsızın Günlüğü*, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.243

²⁵⁵ Martin Esslin, *Absürd Tiyatro*, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 159

mintanlarınızla, eskilerimizi giymek için yaratılmış vücutlarınızla biçimsizliğimizin aynasısınız siz.”²⁵⁶

Claire, hanım rolüneyken hizmetçileri nasıl gördüğünü dile getirir. Aslında hizmetçileri üst sınıfın çarpık bir aynası olarak algılar.²⁵⁷ Söz konusu imgeyi iki hizmetçi arasındaki yansımalar üzerinden de görebiliriz.

“Claire: Ama yüzümü, hemencecik, pis bir koku gibi yansıtan şu korkunç aynadan da illallah artık. İşte sen benim pis kokumsun.”²⁵⁸

...

“Claire: (...) Ben aynaya bakar gibi senin yüzüne bakar, orada kurbanımızın açtığı yaraları görebilirim.”²⁵⁹

Hizmetçiler, birbirlerindeki yansımalarıdır ve sevgi - nefret üzerinden bu bağı kurarlar. Diyebiliriz ki, hizmetçilerin birbirlerinin yansımalarında gördükleri ve nefret ettikleri şey, aslında hayranlık duydukları ve nefret ettikleri “efendilerinin” dünyasının çarpıtılmış yansıması olmasıdır.²⁶⁰ İki hizmetçi, bazen de kendi buldukları ortamın “ışığı” ile hanımın gelip gelmediğini göremez, bir ayna ile görmeye çalışırlar.

“Solange: Aynayı sokak kapısını göreceğ bir yere yerleştirmiş, gözcülük yapıyordum.”²⁶¹

Yalnız “efendi” algısını sadece hanımefendi üzerinden değerlendirmek eksik olacaktır. Oyundaki “en üst” kişi aslında oyunda hiç görünmeyen erk, beyefendidir. Beyefendi sadece telefondaki ses olarak vardır. İktidarın görünmeyen hali olarak

²⁵⁶ Jean Genet, Hizmetçiler, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.56

²⁵⁷ Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 160.

²⁵⁸ Jean Genet, Hizmetçiler, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.33

²⁵⁹ A.g.e., s.24

²⁶⁰ Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 165

²⁶¹ Jean Genet, Hizmetçiler, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964,s.25

esas noktadır ve sadece dil aracılığıyla oyunda yer alır. İktidar, dil üzerinden şekillenir ve dil üzerinden duyulur. Tahakkümün yarattığı sıkışmışlık da -oyun üzerinden- yine dil ile okunabilir. Hizmetçiler beyefendiye de ilgi duyar.

“Claire: (Beyefendiyi kastederek) Ele geçmemiz pahasına bile olsa, daha şimdiden kendini ona vermeye hazırsın.”²⁶²

...

“Solange: (...) Bir kürek hükümlüsünü²⁶³ aklından hiç geçirmediğini söyle bakalım. Bayanın kocasını eni konu düşünmediğini söylesene.”²⁶⁴

...

“Claire: Sokaktan sütçü geçti mi, hemen gözün dönüyor.”²⁶⁵

Hizmetçilerin sütçü ile olan ilişkileri, iki kardeşin birbiri ile atışması sırasında ortaya çıkar. Beyefendiye duyulan ilgi erişilmez iken, burada sütçü ile olan cinsel ilişkilerinin dile gelmesi bir anlamda bir aşığılama amacı taşır. Ancak iki kardeş, başkasını oynarken bir anlamda oyun içinde kendi gerçekliklerini de taşırlar.

“Solange: (Claire’e) Şayet Mario (sütçü) dün akşam bana açık saçık şeyler söylediye bunları sana da söylüyor. Sen de bundan memnun oluyorsun.”²⁶⁶

...

“Solange: (Hanım rolündeki Claire’e) Açık söyleyin. Sütçüyü de istediğinizi saklamayın. Sütçünün gençliği, tazeliği başınızı döndürüyor değil mi? Sütçüyü elimden almak istediğinizi açıklayın.”²⁶⁷

²⁶² A.g.e., s.24

²⁶³ Jean Genet’in “Hırsızın Günlüğü” kitabında geçen tanımdır, cezaevindeki mahkumlar kastedilmektedir.

²⁶⁴ Jean Genet, Hizmetçiler, Çev. Salih Birsal, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.26

²⁶⁵ A.g.e., s.31

²⁶⁶ A.g.e., s.19

²⁶⁷ A.g.e., s.15

Hizmetçilerin kendi aralarında oynadıkları oyunda bariz olan hanımefendiye duydukları ilgidir. Hanımefendi ise tam olarak bir iktidar temsili değildir, iktidarını yaratan koşulları beyefendiye borçludur. Bu durumda da hanımefendi bir “iktidarsızlık” figürü olarak oluşturur, hanım eksikliği temsil eder. Claire, aslında “asıl” iktidar sahibi olmayan hanıma duyduğu erotik bir noktaya erişen hayranlık ve suçluluk duygusu ile intihar eder.²⁶⁸ Çünkü heteroseksüel dünyada, eksikliğe ilgi duymak da eksiklik olarak algılanır. İntiharı da hanımefendinin giysileri içinde gerçekleştirir. Böylece hem hanımdan intikamını alır hem de bir “iktidarsızlık rolüne” duyduğu hayranlıktan dolayı kendini cezalandırır.²⁶⁹ Burada sınıfsal farklılıkların yarattığı uzaklığı da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Ancak -her iki açıdan da- içinde bulunulan ekonomik ve sosyal koşullar, eşcinselliği, gerçek olmayan, makul aşkı yaşamaktan uzak, toplumsallık, aile, tüketim ve arzu ilişkileri kuramayan bir yer olarak çizmektedir.²⁷⁰ İki hizmetçi, bu duyguyu bastırarak, kaçarak ancak kendi aralarında oynadıkları oyun ile çatışmalı bir şekilde gösterir ve aslında birbirinden bağımsız hale gelemmez. Yazar, oyunun nasıl oynanması gerektiği ile ilgili de kendi tavrını da şu şekilde belirtir;

“Kaçamak. Öncelikle gerekli olan sözcük bu. İki hizmetçiyi canlandıran iki kadın oyuncunun teatral oyunu kaçamak olmalı. Açık pencereler ve ince bölmeler nedeniyle bir yükükte söylenen komşular tarafından duyulacağından değil, sözlerinde bu oyunu gerektiren, bozuk bir psikolojiyi ortaya koyan utanç verici şeyler olmasından değil: Çok ağır bir tümce yapısının hafifleyip, rampayı geçmesi için oyun kaçamak olacak.”²⁷¹

²⁶⁸ Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, Defter Dergisi, Sayı:30, 1997, s. 49

²⁶⁹ A.g.e.,s. 49

²⁷⁰ Judith Halberstam, Çuvallamanın Queer Sanatı, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013, s. 136

²⁷¹ Jean Genet, Hizmetçiler-Balkon- Paravanlar Nasıl Oynanmalı, Çev. Ece Korkut, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s.9

Genet, aslında *Hizmetçiler* oyununun 3 erkek tarafından oynanması konusunda diretir. Bu kurgu ile erk ilişkilerini, toplumsal cinsiyetin yarattığı kodları kırmak ve “farklı” bir sahneleme yöntemi ile oyunu yansıtmak ister. Hizmetçiler, yaşadıkları dışlanmanın ve baskılanmanın intikamını kendi düşsel oyunları ile alabilirler. Bu rollerin erkekler tarafından canlandırılıp eşcinsel bir yerden okumaya çalıştığımızda ise söz konusu “öfke” yine cinsel bir bastır(ıl)mayı da temsil etmektedir.

Oyunun sonunda Claire, hanımefendi rolünde üzerinde hanımefendinin elbiseleri ile öldüğünde, hem kendini hem hanımı öldürmüş olur. Daha ötesinde ise, kardeşine kendisini öldürterek ona var olma şansı vermiş ve Solange’in Claire rolünde iken bu cinayeti işlemesi sebebiyle kendisi de tekrar var olmuştur.²⁷² Claire, eksikliğini tamamlamak için kendini yok ederek var etmiştir. İktidarı, tam olan, yapan, eyleyen olarak görmektedir. Halbuki, *queer* çuvallama sanatı, başarısızın, eksikliğin ve imkansızın çevresinde bir kaybediş olarak yerini bulmakta ve kaybederken aşk, yaşam ve varoluş için yeni yollar yaratmaktadır.²⁷³

3.3. *Balkon* Oyunu ve Bir Ötekileştirme Pratiği Olarak *Queer*

Genet tarafından 1957 yılında yazılan *Balkon*’da, oyun bir piskoposun abartılı konuşmalarıyla açılır. Piskopos, aynı derecede abartılı kıyafetler içindedir. Ancak sahnede öyle bir ortam vardır ki, piskoposun hareketlerinden ve jestlerinden seyirci onun gerçek bir piskopos olup olmadığı konusunda şüphe duyar. Bu kuşkuyu taşıırken aslında bulunulan mekanın piskoposun sarayı değil, bir genelev olduğu ve piskoposun da kendi iktidar ve seks fantezileri için randevu evine gelmiş bir hava gazcı olduğu anlaşılır. Hava gazı memuru, “Büyük Balkon” olarak anılan randevu evine gelmiş ve kendi fantezilerini gerçekleştirmek için de Madam Irma’ya para

²⁷² Beliz Güçbilmez, “Absürd Tiyatrodaki İroni”, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 15. Sayı, 2003, s.96-137

²⁷³ Judith Halberstam, Çuvallamanın Queer Sanatı, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013, s. 128

ödemıştır. Büyük Balkon, aynalardan oluşan bir salon, adeta bir yanılısamalar evidir. Buraya gelen erkekler, saklı gizli düşlerini buradaki kadınlar ve erkekler ile gerçekleştirebilirler. Örneğin; kendilerini hırsız bir kadını cezalandıran bir yargıç, atı ile (burada atı randevu evindeki bir kadın canlandırmaktadır) erotik oyunlar oynayan bir general veya Meryem tarafından iyileştirilen bir cüzzamlı olarak görebilirler. Bütün bu oyunlarda, gerekli ortam ve aksesuarlar Madam Irma tarafından sağlanmaktadır. Büyük Balkon'da oyun içinde bir oyundan bahsetmek mümkündür. Büyük Balkon'a gelen "sıradan" kişiler, iktidar sahibi kişilerin yerine geçtiklerini düşünerek günlük hayat içinde bastırdıkları güç ve cinsellikle ilgili fantezilerini gerçekleştirirler.

"Yargıç: Küçükhanım... Hanımefendi, rica ederim. (Diz çöker.)
Yalvarırım. Yargıç olmayı beklerken, bırakmayın beni böyle yarı yolda. Yargıçlar olmasa ne olurdu halimiz, ama ya bir de hırsızlar olmasa?"

Hırsız Kadın: Ne olurmuş hırsızlar olmasa?"

Yargıç: Felaket olurdu. Ama siz bana böyle bir oyun oynamazsınız değil mi? Hırsızlar yokmuş gibi? Şimdi iyi dinle beni: Kimliğini gizle gizleyebildiğin kadar, sınırlarım dayanılmaz olsun; sen inadına inkar ettikçe ben kan ter içinde ter ter tepineyim, avaz avaz bağırayım, ağlayayım salya sümük, sabırsızlıkla kişneyeyim, yerlerde sürüneyim... Sürüneyim istiyorsun değil mi?"²⁷⁴

Yanılsamalar evine gelen kişilerin "normal" hayatta bastırdıkları cinsel arzularını kapalı kapılar ardında yaşamaları ve bu arzuları iktidar sahibi roller üzerinden yansıtılmaları düşünmeye değer bir konudur. Yargıç, piskopos ve benzeri konumlar, toplumsal yaşam içinde statü sahibi kişilerdir. Bastırılmış arzular -gizli de olsa- ancak iktidar sahibi roller ile gerçekleşmektedir. Tanınma, iktidara sahip sıfatlar için mi geçerlidir?

²⁷⁴ Jean Genet, Balkon Çev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 35

Cinsellik, tahayyül edebileceğimiz en büyük yasaklardandır.²⁷⁵ İktidarın eli ve gölgesi orada da hissedilir. Diğer yandan, Balkon'a gelen kişilerin, yeni kimliklerinde bir hafıza ve bir hikaye bulunmamaktadır. Her "rol" ile bastırılmış cinselliklerini yaşarken rollerini sıfırdan üretirler. Bu roller, kendi cinsel arzuları ile ilgili olsa da -gerçek kimliklerinde bağlı oldukları- toplumsal sınırlardan bağımsızdır. Bastırdıkları cinsel arzularına kendi toplumsal tarihlerinden (aile bağları, cinsiyetle ilgili algılar, gelenekler ve benzeri) koparak, o tarihi unutarak ulaşırlar. Söz konusu unutuş ve ilişkilene hali eril düşünme biçimlerinin dışında yer almaktadır.²⁷⁶

Bu sırada Büyük Balkon'un bulunduğu ülke bir devrim dönemindedir. Devrimciler, ülkede çeşitli sınıflarla temsil edilen (kraliçe, piskopos, general gibi) iktidar düzenini yıkmak istemektedir. Arada silah sesleri duyulur. İktidar tarafından devrime karşı mücadeleyi de Polis Şefi yürütmektedir. Diğer yandan Madam Irma ile beraber genelevde olan Chantal, devrimcilerin lideri olan Roger'a aşık olmuştur. Devrimciler ile mücadele eden Polis Şefi ise, insanların gizli düşlerine sızarak hakimiyeti ve üstünlüğü elde edeceğini, iktidarın sadece bir fiziksel şiddet ve işkence sorunu olmadığını²⁷⁷ bilmektedir. Tam da bu yüzden, Büyük Balkon'da insanların fantezilerinde "Polis Şefi" olacağı günü heyecanla beklemektedir. Kendi iktidarını insanların cinsel hayallerinde yer edinerek yaşamak istemektedir. Bu durum da iktidarın cinsellik ile ilgili bağını tekrar hatırlatmaktadır. Ayrıca Polis Şefi için gücü elinde tutmak yetmez, o güce sahip olduğunu anlaması için -söz konusu gücü- ötekini bildiğini bilmek istemektedir. Polis Şefi ancak bu şekilde tanımlanabilir. Geneleve ise henüz polis şefinin bu hayali gerçekleştirmek isteyen kimse gelmemiştir. Bu sırada Chantal, devrimcilerin simgesine dönüşmektedir. Kraliyet sarayı yıkılır, saraydan bir kişi Büyük Balkon'a gelir. Durumu devam

²⁷⁵ Michel Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1, Çev. Işık Ergüden, Osman Akinbay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s.236

²⁷⁶ Judith Halberstam, Çuvallamanın Queer Sanatı, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013, s. 119

²⁷⁷ Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 171

ettirebilmek için insanların iktidar simgelerinin hiç zarar görmediğine inandırılması gerekmektedir.²⁷⁸ Irma ve müşterileri ise bu rolleri kabul etmeye hazırdır.

“General: Daha işin başındayız üstelik! Koca bir yaşamı yoktan var etmeliyiz şimdi... Güç iş.

Piskopos: Güç de olsa, o yaşamı yaşamak zorundayız. Hiçbirimiz geri adım atamayız artık. Saltanat arabasına binmezden önce...”²⁷⁹

Daha sonra hepsi bir çeşit selamlama için balkona çıkarlar. O sırada devrimin simgesi haline gelen Chantal -balkona doğru koşarken- vurulur. Devrim yenilgiye uğramıştır. Büyük Balkon’dan gelip gerçek iktidarı denemek isteyen piskopos, yargıç ve general ise Polis Şefi’nin sert tavrı ile karşılaşır. Polis Şefi gerçek iktidarın onun elinde olduğunu hatırlatmaktadır. Ancak hala kimsenin düşlerinde yerini almak istediği kişi olamamıştır. Bu amaçla kendisine bir anıt mezar yaptırır. Polis Şefi’nin düşüncesi büyük bir fallus tarafından simgelenmektedir. Polis Şefi’ni canlandırmak için ilk gelen yenilmiş lider Roger’dır. Irma -daha önce olduğu gibi- ve etraftaki diğer insanlar olan biteni ayna düzenlerinden izlemektedir. Bütün bu olayın geçtiği esnada mekanın gerçek bir saray mı yoksa bir genelev mi olduğu iyice karmaşık bir hal almıştır. Roger, Polis Şefi olma fantezisini canlandırır.

“Roger: Hiç mi hiç! Elimde avucumda hiçbir şey kalmadı. O milli kahramana da pek bir şey kalmayacak ama...”²⁸⁰

Bu sözlerinden sonra Roger kendini hadım eder. Denebilir ki, iktidar algısını, varoluşunu “erkeklik” üzerinden yok etmektedir. Polis şefi, fantezinin gerçekleşmesinden mutludur, kendini anıt mezarın içine kapatır. O sırada yine silah sesleri duyulmaya başlar. Yeni bir devrim hareketi başlar. Madam Irma da

²⁷⁸ A.g.e., s. 172

²⁷⁹ Jean Genet, Balkon Çev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 101

²⁸⁰ A.g.e., s. 125

yanılsamalar evine, eski rolüne döner. Oyunda yer alan devrimciler, söylence imgelerine dayalı iktidarı yıkmaya çalışmaktadır.²⁸¹ Ancak, sabit söylenceyi yıkıp yerine yenisini eklemekte zorlanırlar. Örneğin; randevuevine tahammül edemeyip devrimcilere katılan Chantal, yeni söylencenin bir nesnesi ve devrimciler arasında bir cinsel objeye dönüşür, daha sonra da sahte piskoposun oluşturduğu ayinin bir parçası içinde yer alır.²⁸² Bu durum, birbirine zıt görülebilecek durumlarda dahi hem cinsel hem de kutsal algı olarak “nesneleşmenin” yine öteki olarak görülen kadın üzerinden sürdürdüğünü resmetmektedir.

“Piskopos: Chantal’i önce öldürtüp, sonra azize mertebesine yükselterek, çarınha gerilmiş simgesini bayrağımızda simgeleştirdimse...”²⁸³

Genet’ye göre, kendi iktidarını polis ve baskı yolu ile gösteren devlet erki ve – bu oyun dahilindeki- romantik tören, aynı egemenlik ve boğun eğ(dir)me gücünü cinsellikte de gösterir.²⁸⁴ Yanılsamalar evinde Irma ve Carmen’in yaşadığı lezbiyen ilişki de baskın cinsellik algısının dışında kalmasıyla, söz konusu tahakkümün yarattığı dışlanmaya örnektir.

“Irma: (...) Sen kızlarımın arasındaki en lekesiz pırlanta değilsin yalnızca, gönlümde de apayrı bir yerin var. Yanımdan ayrılma Carmen... Her yan çatırdarken beni bırakıp gitmezsin değil mi?”²⁸⁵

Büyük Balkon’a gelen müşterilerde bastırılmış bedensel istekler görülür ve bu kişiler kendi “etkisiz” rollerini iktidar sahibi roller içinde eritmeye ve yok etmeye çalışmaktadır. Toplumsal cinsiyet, asla tamamlanmayan ve sabit kalmayan bir

²⁸¹ Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 174

²⁸² A.g.e. s. 174

²⁸³ Jean Genet, Balkon Çev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 112

²⁸⁴ Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 173

²⁸⁵ Jean Genet, Balkon Çev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.60

girifitlidir.²⁸⁶ Bu yönü ile *Hizmetçiler* ve *Balkon* yakınlık göstermektedir. Sahnede hangi rolün gerçek hangisinin sahte olduğu karışır. Gerçek ve sahte algısı heteronormatif mefhumlardan başka bir yerde kurulur. Yeni kurulan durum ise, yıkılmaz “gerçeklikleri” ve “öteki” kavramını tekrar düşünmek için alan yaratır. Genet, seyirciye günlük hayattaki yaşamın ve rollerin, sahnedenkinden daha gerçek olmadığını göstermektedir.²⁸⁷

“Irma: (...) Telaşa gerek yok. Tesisatçımı zili çalan, işini bitirmiş, gidiyor.

Carmen: Hangi tesisatçı?

Irma: Sahicisi.

Carmen: Sahici olan hangisi.

Irma: Muslukları tamir eden elbette.

Carmen: Öteki sahte mi peki?”²⁸⁸

Diğer yandan Claire kendisi ile hanımı öldürürken, Roger (devrim lideri) kendi üzerinde Polis Şefi’ni hadım eder. İkisi de törensel bir şekilde, sürdürülen oyunu tamamlar. Aynalardaki yansıamalar, dekorlar ve aksesuarlar ile kişiler “büyütülür.” Ancak büyüklüğün gülünçlüğü tam da buradadır. Olanı biteni, kendimizi yansımalardan görürüz ama -bir anlamda- bu yansıamalar çarpıktır. Bu durum, -çalışmanın önceki bölümlerde bahsedilen- öteki ve özne tanımlamaları ile benzer bir paralelliktedir. Etrafımızda yaşananları ve kendimizi öteki ile oluşturduğumuz iki taraflı ilişki üzerinden anlamlandırırız ve aslında gördüklerimiz birbirimiz üzerinden oluşan yansımalarıdır. Bu yansımanın çarpıklığını kırabilmek için toplumsal tahakküm kodlarını çözebilmek gerekir. Oyunda, bu konuma yakın olan kişinin Roger olduğu söylemek mümkündür. Ancak Roger’in da yaptıklarıyla

²⁸⁶ Judith Butler, *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, s.65

²⁸⁷ Beliz Güçbilmez, “Absürd Tiyatrodaki İroni”, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 15. Sayı, 2003, s. s.96-137

²⁸⁸ Jean Genet, *Balkon* Çev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 54

olduğu yerden çıkıp dış dünyaya ulaşmak için çarpık aynayı kırması beklenirken, o yalnızca sahte görüntüleri yansıtan aynalara bir tane daha eklemiş olur.²⁸⁹

Madam Irma ise hem oyun kurucu, hem oyuncu hem de izleyici olarak yer almaktadır. Yanılsamalar evindeki roller ile gerçek hayattaki roller karıştığında Irma düzeni tekrar sağlar.²⁹⁰ Ancak oyun ve roller ilerledikçe bağımsızlaşır ve yaratıcılarını onlar kontrol altına alır. Diğer yandan bütün bu olayları izleyen sadece Irma değildir. Oyunda seyirci de Irma ile benzer bir konumdadır. Randevuevi oyun süresince asiler tarafından gözetlenir durur, bu bakış açısıyla seyirciler Büyük Balkon'un dışına asilerin içine yerleştirilmektedir.²⁹¹ Genet, tiyatrosunda seyirci ile yüzleşmektedir. Onları hanımlarını öldürmek isteyen biseksüel hizmetçiler ile, devasa kostümlerin içinde bir genelevde cinsel fantezilerini gerçekleştirmeye çalışan insanlarla, iktidar sahipleri ile karşılaştırır. Kendilerini tanımladıkları en temel değerlerin ve tanımların sahteliği ile karşılaştığında seyirci ne yapacaktır?²⁹² Yazar, sınırları silikleştirmekte ve yeni soru işaretleri ile “öteki ve biz” algısının tekrar düşünülmesini sağlamaktadır. Yazar, sahteliği ve toplumdaki -birbirinden oluşan- yansımaları göz önüne sererek gerçeğe giriş yapmayı amaçlar. Toplumun dışında kalanların düş dünyalarını gözler önüne sererken, insanın içinde bulunduğu durumu, yalnızlığını, yalıtılmışlığını ve bunların üzerinden aramaya çalıştığı gerçeğin ve anlamın boşunallığını irdeler. Kazananların tarihini anlatmaktansa “kaybedenlerin” kaydını tutar. Çünkü *queer* çerçevesinde çuvallamak, çıkmaz bir sokağa götürmektense bir fırsat yaratır.²⁹³ Balkon, hem içerde hem dışardadır, aynalar “gördüğünü” yansıtır. Hizmetçilerin hizmeti kime/neye dairdir?

²⁸⁹ Martin Esslin, *Absürd Tiyatro*, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 175

²⁹⁰ Beliz Güçbilmez, “Absürd Tiyatroda İroni”, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 15. Sayı, 2003, s.96-137

²⁹¹ A.g.e., s. 133

²⁹² Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”, Defer Dergisi, Sayı:30, 1997, s. 56

²⁹³ Judith Halberstam, *Çuvallamanın Queer Sanatı*, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013, s. 139

Balkon'da perde Şu sözler ile kapanır;

“Irma: Evinize dnn Şimdi. Evinizdeki her Şey, buradakilerden daha sahte de olsa... Hadi gle gle. Arka sokaktan sağa döndünüz m... (Son ışığı da söndürür.) Sabah olacak nerdeyse.”²⁹⁴

Genet, özneyi kurarken “olumsuzlaŐan” kimlikleri ele almaktadır. Yazar, tekinin izinden giderek onları net bir kalıba sokmaya çalıŐmadan “yanlış” bir Şeyler söylemeye dayalı bir kapı açmaktadır. Neyin gerçek, neyin sahte, neyin olumlu neyin olumsuz, kimin öteki kimin makul olduğunu tekrar sorarak insana edebiyat ile bütüncül bir yerden yaklaŐmaktadır. arpık aynayı toplumsal formlar üzerinden herkese doğru tutarak insanın ne olduğu, ne olmadığı ve(ya) neye karar verip neye karar vermediği ile ilgili “tuhaf” halleri gözler önüne seren Genet, ihtimalleri hatırlatır. Manasız bir yarıŐla kafayı bozmuŐ heteronormatif bir toplumda, uvallama toplum içindeki çelişkileri ve Őüpheleri de gün yüzüne çıkartır.²⁹⁵ Bu çerçevede tutarsız ve süreksiz olmak, yeniden bir arayışı temsil etmekte ve ötekileştirme ile ilgili algıyı ilgili tekrar düşünmemizi sağlamaktadır. Kendini, tekinin bilmesinden ayıramayan özne, kendi gerçeğini, çıkmazlarını, bastırılmıŐlıklarını ve arzularını en iyi öteki ile irtibat kurduğu yerden, dil üzerinden anlatmaktadır. Edebiyat, insana ne olduğunu göstermektedir.

²⁹⁴ Jean Genet, Balkon ev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.128

²⁹⁵ A.g.e., s. 16

SONUÇ

Bu tez kapsamında hukuk ve edebiyat ilişkisi aracılığı ile ötekiden ötekileştirmeye giden yol Jean Genet'nin bakış açısı ve iki tiyatro oyunu (*Hizmetçiler* ve *Balkon*) ile irdelenmeye ve tartışılmaya çalışılmıştır.

İlk bölümde edebiyat ve hukuk ilişkisi ele alınmıştır. İnsan hakları ihlallerinin, görünmeyen köşelerin, dönül(e)meyen kavşakların hikayesi aslında günlük hayatımızın tam içindedir. Hak kavramı, insandan ve günlük pratiklerden bağımsız değildir. Dolayısıyla söz konusu ihlaller de yaşamın tam içinden gelmekte ve hikayelerin içinde yer almaktadır. Ancak hukuk, bir arada yaşam ile ilgili normlar belirlese de bütün bu normlar altında insana ne olduğunu görmekte tek başına yol alamamaktadır.

Edebiyat, kapalı kapıları aralar ve bize insanın hikayesini anlatır. Hukuki belgelerin, raporların ve toplumsal damgalamaların altında akıp giden süreci ve onun oluşturduğu etkileri gösterir. Ancak ne edebiyat hayali bir kurtarıcıdır ne de hukuk erişilmez, katı bir normdan ibarettir. Dil ile temellenen, toplumsal yaşamın kurallarını düzenlemeyi amaçlayan hukuk da, edebiyatın tamamlayıcılığı ile bir arada yaşama dair tanımları güçlendirerek içinde bulunduğu toplumsal değişimi görebilecektir. Çünkü aslında dil, bir arada yaşamın ve öteki ile ilişkinin temel öğelerinden biridir. İnsana ne olduğunu görmek için dili duymak, dili okumak gerekmektedir.

Diğer yandan normların ve sistemin dışında kalan ötekiler, görünmez duyulmaz bir hale gelmektedir. Söz konusu “kişiler/gruplar” ancak “ibret verici” bir öykü veya “iyi bir örnek” olduklarında gündeme girer ve görülür hale gelirler. Bu aşamada yol bellidir; ufku belirli olmayan yol ya “iyileştirilmekten” ya da “ibret-i alem” olmaktan geçmektedir. Bütün bu sıfatlar arasında bir arada yaşamak idealinin yerine gelemeyeceği açıktır. Normal ve makul algısına kimin karar verdiği ise en çok dilimize dolanan, aklımıza takılan konu olmalıdır. Kabul edilenin ne olduğunu

anlamak için dışlanana, yasal olanın ne olduğunu görmek için yasa dışı olana, sınırın ne olduğunu resmedebilmek için sınır-dışı olana bakmak elimizdeki tanımları geniş zamandan alıp şimdiki zamana getirebilmektedir. Genet, sınırları zorlayan duruşu ve sarsıcı dili ile bu tez kapsamında söz konusu tanımları tekrar düşünmek için en belirgin eşlik edicidir. Onun yaşamı, yaptıkları ve edebi eserleri üzerinden öteki kavramı irdelenmiştir.

Bu çerçevede ikinci bölümde, kişinin öteki ile olan ilişkisi, tanınma ve aidiyet ihtiyacı irdelenmeye çalışılmış ve ötekileştirmeyi etkileyen yolların tartışılması amaçlanmıştır. İnsanın kendini tanımak ve yaşamını sürdürebilmek için bir ötekine duyduğu ihtiyaç mutlaktır. Ayırt edici olan ise, söz konusu bağlılığın nasıl tersine işler bir hale geldiğini görebilmektir. Ötekiden ötekileştirmeye evrilen yol sadece kavramsal bir olgu değil, deneyimlerimizin bir parçasıdır. Ancak deneyimlerimizin bir parçası olması da, sıradan ve alışılmış olduğu anlamına gelmemektedir. Genet, hem kendi yaşamından ve politik duruşundan hem de eserlerinden yola çıkarak toplumsal kurguyu çözümlenmekte, yönlendirilmiş ve biçimlendirilmiş iktidar ilişkileri ile toplumda yer alan “ikiyüzlülüğü” gözler önüne sermektedir. İzleyici ve(ya) okuyucuya “seçtiği” düşünce biçimi ve sahip olduğu sıfatları sorgulaması için zemin hazırlamaktadır.

Genet hazır cevaplar peşinde değildir. Yazar, tam tersi bu alana muhalefet ederek yeni sorular ve yeni cevaplar oluşturmanın yolunu arar. “Kim bu öteki?” sorusunun cevabı için aynayı soruyu soran kişiye yöneltir, yansımalarda aynaya bakanlar kendilerini de fark ederler. Yazar, yansımaların ve gerçeklerin birbirine karıştığı bir yerde heteronormatif iktidar ilişkilerini, sabit sandığımız kimlik algısını, seçtiğimizi düşündüğümüz unvanlarımızı ve içinde olduğumuz politik yaşamın tutarsızlığını anlatmaktadır.

Jean Genet, “piç, hırsız, hain ve eşcinseldir”. Bir türlü tutunamayandır, tanınmak istenmeyendir, toplum dışıdır. Tutunanların güç sahibi olduğu yerde, o kaybedendir, çuvallayandır ve orada kalmayı tercih etmektedir. Yazar, yerin

altından, kötülükten seslenir. Ancak o şekilde toplumsal çıplaklığa ulaşılabileceğini düşünür. Çünkü kötülüğün tercih edilmesi ve oluşturulması iyilik ile bire bir bağlantılıdır.²⁹⁶ Bu yol kesin bir sonuca ulaşmamak ile birlikte alternatif sapaklar yaratmakta ve benzerliklerini gösterip iki uç noktayı birbirine karıştırmakta, yaklaştırmaktadır.

Genet, “yersiz yurtsuzluğu, hainliği” ile modern hukuk içindeki sınırları, “hırsızlığı” ile suç ve iktidar ilişkilerini, “eşcinselliği” ile ise baskın cinsiyet politikalarını tekrar tekrar düşündürmektedir. Yazar, olması gerekenlerin peşinde koşmaz, içinde bulunduğumuz sistemin saçmalığını gözler önüne sermeyi amaçlar. İyi örneklerin ve ibretlik hikayelerin toplumsal yaşamdaki çarpıklığın bir sonucu olduğunu söyler. Tutunup sabitlediğimizi sandığımız kimliklerin içine ateş topu gibi girer ve gölgede kalanları gösterir. Genet, “doğru” cevapları taşımaz, onun başarısızlığı, eksikliği ve ihaneti yeni sorular sordurmaktadır.

Bu sorular ile çalışmanın son bölümünde ise, Genet’in iki tiyatro oyunu *Hizmetçiler* ve *Balkon* üzerinden *queer* bir okuma yapılmış ve cinsellik üzerinden kurulan iktidar ilişkileri irdelenmiştir. Tutunamayan Genet, *queer* bir yaklaşımla anlatılmaya çalışılmıştır çünkü kaybetmek *queerlerin* yakından tanıdığı bir durumdur.²⁹⁷ Söz konusu çuvallama²⁹⁸, ikili karşıtlıkların çıkmazlarını çözümlerken baskın cinsel politikaların oluşturduğu zırhları da delmeye yardımcı olur. Ataerkil düzende erk olmamak kaybetmek ise, kaybetmek -bazen küçük de olsa- bir gün ışığı yaratmaktadır. *Balkon* ve *Hizmetçiler* oyunlarındaki kahramanların bastırılmış cinsel arzularını, “bulanık” hallerini ve kendini “feshetmelerini” iç içe geçmiş rollerden ve yansılardan görmek mümkündür. Uyumsuz tiyatro akımına dahil olan bu oyunlarda, oyunlardaki kişilerin hepsinin

²⁹⁶ Georges Bataille, Edebiyat ve Kötülük, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s.142

²⁹⁷ Judith Halberstam, Çuvallamanın Queer Sanatı, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013, s. 13

²⁹⁸ Burada çuvallama, Judith Halberstam’ın Çuvallamanın Queer Sanatı isimli kitabından esinlenerek kullanılmaktadır.

tanımı ve yansımaları birbirine bağlanmaktadır. Oyundaki kişiler, cinsel arzularını ve cinsel yönelimlerini gerçek hale getiremez, bastırmaları gerekmektedir.

Genet'ye göre eşcinsellik de ihaneti içermelidir.²⁹⁹ Yazar, oyundaki kişilerde bu ihaneti, eksikliği ve kaybetmeyi göstermektedir. Tutunamayan hizmetçiler hanımlarına ihanet etmekte, hainlikler ile dolu Balkon ise hem içeride hem de dışarıda yer almaktadır.

Geçtan, hayatlarımızda yer alan şartlandırılmaldan arındıkça açılan boşlukların insanın doğasında var olduğuna inanılan sağduyu ile dolacağını ve aslında ben ile ötekiler diye bir ayrımın olmadığını fark edileceğini savunur çünkü aslında kimsenin kendi kendine bir hayat ısmarlaması mümkün değildir.³⁰⁰ İnsanın ısmarlayamadığı hayatı ve dünya-resminin saçmalığı içinde yaşadığı cehennemi anlatma çabası ise -yaşadıklarına- karşı bir direniştir. Şüphesiz bu anlatma hep bir ötekenden çıkıp yine ötekine gitmektedir. Eagleton'ın dediği gibi, bir aslan terbiyecisi aslanın kendisinden daha güçlü olduğunu bilmektedir ancak aslan bu durumun farkında değildir.³⁰¹ Edebiyat, aslanın bunu fark etmesini sağlayacaktır.

²⁹⁹ Leo Bersani, *Homos*, Harvard University Press, 1996, s.153

³⁰⁰ Engin Geçtan, *Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s.162

³⁰¹ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, Çev.Esen Tarım, s.236

KAYNAKÇA

- Akal* : Cemal Bali Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, Dost Kitabevi, Ankara, 2018.
- Akal, Ergün.* : Cemal Bali Akal, Reyda Ergün, Kimlik Bedenin Hapishanesidir, Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Akbaş, Aydın, Metin, Uzun* : Kasım Akbaş Melike Belkıs Aydın, Sevtap Metin, Ertuğrul Uzun, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017.
- Arısan* : Mehmet Arısan, “Ölü Bir Anneden Sakat Doğmak: Jean Genet ve Alternatif Kimlik”; Defter, Sayı 30, Metis Yayınları, İstanbul, s.39-65.
- Barthes* : Roland Barthes, Death of the Author. http://www.tbook.constantvzw.org/wp-content/death_authorbarthes.pdf (E.T. 15/12/2019)
- Bataille* : Georges Bataille, Edebiyat ve Kötülük, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bersani* : Leo Bersani, Homos, Harvard University Press, 1996.
- Berger* : John Berger, Sanatla Direniş, Çev. Aslı Biçen, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.
- Binder, Weisberg* : Guyora Binder, Robert Weisberg, Literary Criticism of Law, Princeton University Press, 2000.
- Bora* : Aksu Bora, Eşitlik, 100 Metre, Fıtrat Gibi Şeyler <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9417/esitlik-100-metre-fitrat-gibi-seyler#.XXjwqZMzbBI> (E.T. 15/12/2019)
- Butler* : Judith Butler, Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.
- Çakmak* : Banu Çakmak, Absürd Tiyatroda “Oyun” Kavramı ve Samuel Beckett’in Oyun Sonu ile Jean Genet’in Balkon Adlı Oyunlarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 34.Sayı, 2012, s. 4571.
- Çelik* : Behçet Çelik, Edebiyat ve Hukuk <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/edebiyat-ve-hukuk> (E.T. 15/12/2019)
- Demirkaya;* : Elif Demirkaya, Bozguncu ve Göçebe <https://www.e-skop.com/skopbulten/bozguncu-ve-gocebe-jean-genet/899> (E.T. 15/12/2019)
- Eagleton* : Terry Eagleton, Edebiyat Kuramı, 2.Baskı, İstanbul, s.237

- Esslin* : Martin Esslin, Absürd Tiyatro, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999
- Foucault* : Michel Foucault, Büyük Kapatılma, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, 2015
- Foucault* : Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017
- Foucault* : Michel Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınbay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005
- Foucault* : Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2019
- Fromm* : Erich Fromm, İnsan Olmak Üzerine, Çev.Şükrü Alpagut, Say Yayınları, İstanbul, 2019
- Fromm* : Erich Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Çev. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2019
- Gasset* : Ortega Y Gasset, İnsan ve Herkes, Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul, 1999
- Geçtan* : Engin Geçtan, Hayat, Metis Yayınları, İstanbul, 2019
- Geçtan* : Engin Geçtan, İnsan Olmak, Metis Yayınları, İstanbul, 2014
- Genet* : Jean Genet, Balkon, Çev. Başar Sabuncu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006
- Genet* : Jean Genet, Hizmetçiler, Çev. Salah Birsnel, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964
- Genet* : Jean Genet, Hizmetçiler-Balkon- Paravanlar Nasıl Oynanmalı, Çev. Ece Korkut, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2000
- Genet* : Jean Genet, Hırsızın Günlüğü, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012
- Genet* : Jean Genet, Metis Seçkileri Jean Genet, Açık Düşman; Haz. ve Çev. Sosi Dolanoğlu, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016
- Güçbilmez* : Beliz Güçbilmez, Absürd Tiyatroda İroni, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 15. Sayı, 2003, s.96-137
- Gül, Karan* : İdil Işıl Gül, Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı; Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Habermas* : Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Çev. İlknur Aka, İstanbul, 2019

- Halberstam* : Judith Halberstam, Çuvallamanın Queer Sanatı, Çev. İpek Tabur, Sel Yayınları, İstanbul, 2013
- Honneth* : Axel Honneth, Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler, çev. Özgür Aktok, İttaki Yayınları, İstanbul, 2018
- İnsel* : Ahmet İnsel, Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik <https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/263/firsat-esitligi-degil-esitlik#.XXj1I5MzbBI> (E.T.15/12/2019)
- İpşiroğlu* : Zehra İpşiroğlu, Uyumsuz Tiyatroda Gerçekçilik, MitosBoyut Yayınları, 1996, İstanbul
- Jagose* : Annamari Jagose, Queer Teori: Bir Giriş, Çev. Ali Toprak, Notabene Yayınları, İstanbul, 2017
- Jelloun* : Tahar Ben Jelloun, Jean Genet: Yüce Yalancı, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012
- Karan* : Ulaş Karan, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017
- Keskin* : Yeşim Keskin, İçine Ulaşılan, Ötede Bırakılan Sato: Tanınma Arzusu Bağlamında Hegel ve Lacan <https://psiko-alan.com/yesim-keskin-icine-ulaslan-oetede-braklan-sato-tanma-arzusu-baglamnda-hegel-ve-lacan/> (E.T. 15/12/2019)
- Le Guin* : Karanlığın Sol Eli, Çev. Ümit Altuğ, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017
- Ledwon* : Lenora Ledwon, Law and Literature Text and Theory, Garland Publishing, 1996
- Marcuse* : Herbert Marcuse, Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler, İdea Yayınları, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 2015
- Said* : Edward W. Said, Geç Dönem Üslubu: Rüzgara Karşı Edebiyat ve Müzik, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2008
- Said* : Edward Said, Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları, Çev. Berna Yıldırım, Metis Yayınları, 2017
- Sartre* : Jean Paul Sartre, Saint Genet: Actor and Martyr, University of Minnesota Press, 2012
- Şener* : Sevda Şener, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014
- Uyan Semerci, Erdoğan, Sandal Önal* : Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Elif Sandal Önal, "Biz"liğin Aynasından Yansıyanlar; Türkiye Gençliğinde

- Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ,İstanbul, 2017
- Uygur* : Gülriz Uygur, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013
- Villez* : Barbara Villez, Law and Literature: A Conjunction Revisited, Law and Humanities, 2011
- Ward* : Ian Ward, Law and Literature: Possibilities and Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge
- Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi* : <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* : https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf
- Çocuk Hakları Sözleşmesi* : <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf>
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme* : <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>
- Engelli Hakları Sözleşmesi* : <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklariIstisnalarinaDairSozlesme.pdf>
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme* : <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrimciligininOrtadanKaldirilmasinaDairSozlesme.pdf>
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* : https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (E.T.18/12/2019)
- İstihdam ve Meslek Ayrımcılığına İlişkin Sözleşme* : https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi* : <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme.* : <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIstisnalarinaDairSozlesme.pdf> (E.T.18/12/2019)
- TDK* : Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://www.sozluk.gov.tr/> (E.T.15/12/2019)